

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
ПРАВОВІ ВИМОГИ ЩОДО ФОРМИ ТА ЗМІСТУ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ

Студентки 2 курсу, 3мз групи,
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації «Комерційне право»

Філіппової Анни
Олексіївни

Науковий керівник
к. ю. н., доц.

Тищенко Юлія
Вікторівна

Гарант освітньої програми
д.ю.н., доц.

Гончаренко Олена
Миколаївна

Київ-2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ	
1.1. Поняття та ознаки зовнішньоекономічного договору.....	7
1.2. Становлення та розвиток правового регулювання зовнішньоекономічного договору.....	19
РОЗДІЛ 2. ФОРМАЛЬНІ ТА ЗМІСТОВНІ ВИМОГИ ДО ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ	
2.1. Правове регулювання форми зовнішньоекономічного договору.....	33
2.2. Правові вимоги до змісту зовнішньоекономічного договору: теорія та досвід правозастосування.	41
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Актуальність теми. Обраний Україною шлях європейської інтеграції та поступові кроки до реалізації прийнятих відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, зобов'язань вплинули на розвиток міжнародної торгівлі в Україні. Спрощення процедур митного оформлення товарів, зменшення податкового навантаження та розширення можливостей торгівлі з країнами Європейського Союзу посприяли інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарської діяльності.

Зовнішньоекономічний договір є основною правовою формою, що опосередковує розвиток міжнародного обігу товарами та капіталом. На основі зовнішньоекономічних договорів здійснюється юридичне оформлення та подальше правове супроводження всіх іноземних інвестицій, імпорتنих та експортних операцій, наукової, технічної, виробничої, культурної, навчальної та інших видів міжнародної кооперації. Комплексне дослідження правових вимог до форми та змісту зовнішньоекономічних договорів дозволить вирішити низку проблем на макро- та мікрорівнях. Дослідження й аналіз нормативного регулювання укладення та виконання зовнішньоекономічного договору дозволить визначити напрями удосконалення поняттєво-категоріального апарату договірної права та подальший розвиток правової регламентації зовнішньоекономічної діяльності.

На мікрорівні обрана тема дозволить кваліфіковано оцінити та методологічно спростити один із найбільших викликів для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у процесі здійснення експортно-імпорتنих операцій, яким є укладання та виконання умов зовнішньоекономічного контракту. Адже від того, наскільки кваліфіковано та далекоглядно складено такий контракт, залежить прибутковість господарської діяльності підприємства.

При розробці та дослідженні обраної теми нами були досліджені праці В. Алієвої-Барановської [46], В. А. Белова [49], О. С. Білоус [50], О. М. Вінник [53], М. І. Дідківського [59], Г. М. Дроздової [61], А. В. Ключника [67], Н.О. Кучаковської [70], В. В. Луця [73], В. С. Мілаш [74, 75, 76], В.В. Посполітака [51], Г. І. Сальнікової [83], Т. В. Філіпенко [90], М. А. Zachariasiewicz [97] та інших.

Метою дослідження є визначення поняття «зовнішньоекономічний договір», теоретичне осмислення основних проблем щодо його форми та змісту, а також виявлення етапів історичного розвитку правової регламентації і ідентифікація напрямків та можливостей удосконалення національного законодавства в частині регулювання зовнішньоекономічних договорів.

Серед **завдань** дослідження можемо виділити наступні:

- проведення теоретичного та правозастосовного аналізу поняття «зовнішньоекономічний договір»;
- визначення його змісту, нормативних та доктринальних кваліфікуючих ознак і зв'язків з іншими правовими категоріями;
- дослідження етапів та особливостей становлення і розвитку правового регулювання зовнішньоекономічних договорів;
- здійснення огляду основних засад регламентації форми та змісту зовнішньоекономічних договорів;
- формулювання висновків щодо перебігу, напрямку та характеру змін в національному законодавстві;
- підготовка рекомендацій щодо ключових аспектів процедури визначення змісту зовнішньоекономічного контракту.

Об'єктом дослідження є правові відносини, що виникають в процесі законодавчого встановлення та зміни механізмів правового регулювання у сфері укладення та виконання зовнішньоекономічних договорів.

Предметом дослідження є правові вимоги щодо форми та змісту зовнішньоекономічного договору.

У дослідженні були використані загально-правові та спеціальні **методи дослідження**. У теоретичному опрацюванні понять «зовнішньоекономічний договір», «зовнішньоекономічна діяльність» та «суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності» було використано метод граматичного дослідження та метод порівняльно правового аналізу. При дослідженні перебігу, напрямку та характеру змін в законодавстві, що регулює зовнішньоекономічні договори, ми використовували історико-правовий та порівняльно-правовий методи. У частині, присвяченій вивченню вимог щодо форми зовнішньоекономічного договору, інструментом наукового пізнання став метод тлумачення (інтерпретації). З метою аналізу правозастосовної практики було використано спеціальний метод аналізу і узагальнення судової практики. Результати здійсненого аналізу представлені в роботі за допомогою таблиць та рисунків, виконаних автором роботи із застосуванням спеціального методу правового моделювання.

Наукова новизна дослідження полягає в міжгалузевому аналізі правових вимог до форми та змісту зовнішньоекономічного договору, визначенні основних причин та напрямків змін в його правовому регулюванні в межах Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та підготовці пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства, що регулює зовнішньоекономічні контракти.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у науковій статті «Вибір застосовного права до зовнішньоекономічних договорів у контексті міжнародно-правової уніфікації», що була опублікована у збірнику наукових статей «Цивільне та комерційне право: виклики сьогодення», К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. С. 93-100.

Практичне значення проведеного дослідження полягає у можливості застосування його висновків та рекомендацій при внесенні змін до положень Закону України «Про зовнішньоекономічні договори» та Господарського кодексу України. Наведені у роботі зауваження щодо державного регулювання процесів укладення зовнішньоекономічного договору та систематизований огляд наукової доктрини з питань, що опосередковують тему, можуть бути підґрунтя для подальших теоретичних та практичних досліджень. Приклади застосування

національного законодавства до окремих етапів підготовки, форми, змісту та видів зовнішньоекономічного договору можуть бути придатними для широкого кола суб'єктів господарювання, які планують здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Структура випускної кваліфікаційної роботи складається зі вступу, основної частини, яка містить два розділи, чотири підрозділи, висновків та пропозицій, списку використаних джерел, що налічує 102 джерела. Загальний обсяг роботи 69 сторінок, з яких 57 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ

1.1. Поняття та ознаки зовнішньоекономічного договору

Теоретичне дослідження поняття «зовнішньоекономічний договір» повинно мати комплексний характер і здійснюватися із застосуванням елементів граматичного, системного, та історичного (ретроспективного) тлумачення.

Нормативна дефініція зовнішньоекономічного договору міститься в профільному Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (далі – Закон № 959-XII). Господарський кодекс України (далі – ГК України) містить положення про зовнішньоекономічний договір, однак не подає нормативної дефініції цього поняття, водночас Цивільний кодекс України не містить згадки про даний вид договору. Відповідно до абзацу 13 статті 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», зовнішньоекономічний договір (контракт) – це домовленість двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності [18]. Наведена нормативна дефініція, на нашу думку, не містить кваліфікуючих характеристик цієї правової категорії. Аналіз наведеного терміну має бути проведений у зв'язку з поняттями «зовнішньоекономічна діяльність» та «суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності», значення яких становить правовий контекст категорії зовнішньоекономічного договору.

Визначення поняття «зовнішньоекономічна діяльність» знайдемо в ч. 1 ст. 377 ГК України, згідно якої зовнішньоекономічна діяльність – це господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та/ або робочою силою [3]. Наведене визначення не дає чіткого розуміння поняття «зовнішньоекономічної діяльності», у зв'язку з необхідністю додаткового визначення понять «митний кордон України», «майно» та

«господарська діяльність», які викладені у ст. 10 Митного кодексу України (далі – МК України), ст. 139 та ст. 55 ГК України відповідно [4, 3].

Інша дефініція поняття «зовнішньоекономічна діяльність» міститься в ч. 1 ст. 1 профільного Закону № 959-XII, згідно якої це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [18]. Порівнюючи цю дефініцію до визначення поняття «зовнішньоекономічний договір», яке міститься в цьому ж Законі, можна зауважити відмінність у визначенні суб'єктного складу правовідносин. Законодавець у двох випадках послуговується термінами «суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності та їх контрагенти» та «суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарської діяльності». Подібні неузгодженості в межах одного Закону

Як вбачається з двох вище наведених визначень поняття «зовнішньоекономічна діяльність», законодавець у кожному випадку визначає різні кваліфікуючі ознаки, зокрема:

- становить різновид господарської діяльності (яка відповідно регулюється положеннями Господарського та Цивільного кодексів України, Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», іншими нормативно-правовими актами приватного і публічного права);
- передбачає транскордонний рух майна та робочої сили;
- реалізуються спеціальним колом суб'єктів;
- виконується на території кількох держав, однією з яких є Україна.

Зовнішньоекономічні договори опосередковують різноманітні групи правовідносин у сфері експорту та імпорту товарів, капіталів та робочої сили, надання послуг, здійснення міжнародних фінансових операцій, проведення наукової, виробничої, навчальної, культурної, підприємницької кооперації та багато інших видів, перелік яких є невичерпний. Наведені ознаки зовнішньоекономічної діяльності створюють найбільш загальне, спільне для усіх

наведених груп правовідносин, розуміння цієї складної економіко-правової категорії.

Повертаючись до другого поняття, використаного законодавцем при означенні зовнішньоекономічного договору, варто зауважити, що термін «суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності» також має кілька нормативних дефініцій в ГК України та в Законі України № 959-XII.

Дослідженню суб'єктного складу зовнішньоекономічної діяльності приділяли увагу О. М. Вінник, В. В. Посполітак, В. Н. Петрига, Н. Кучаковська та інші. У наукових опрацюваннях теми дослідники неодноразово звертали увагу на неоднакове визначення кола суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в ГК України та Законі № 959-XII. Так, Н. Кучаковська звертає увагу на недоцільність виокремлення серед суб'єктів об'єднань фізичних та юридичних осіб, які не є юридичною особою, та невідповідність критерію постійного місця проживання особи у Податковому кодексі України (далі - ПК України) та Законі № 959-XII [70].

В. В. Посполітак виділяє дві основні категорії суб'єктів, описані у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності та іноземні суб'єкти господарської діяльності. Критерієм розмежування цих понять, на думку науковця, є місцезнаходження суб'єкта господарювання [51, с. 502-504].

Вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що Закон № 959-XII оперує шістьма різними поняттями: «суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності», «суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності України», «суб'єкти господарської діяльності України», «українські суб'єкти господарської діяльності» та «іноземні суб'єкти господарської діяльності» і «іноземні контрагенти». У Законі не дотримана єдина логіка застосування наведених понять, іноді розбіжності зустрічаємо навіть в межах однієї статті. Наведене, на нашу думку, свідчить про низький рівень розвитку законодавчої техніки. Так, зокрема Н. Артикуца у своєму науковому доробку з юридичної термінології наголошує на тому, що: «Відсутність взаємооднозначної відповідності між планом вираження і планом

змісту (один термін – одне поняття), висока частотність цього явища у терміносистемі свідчить про стан її становлення і характерну для цієї стадії її розвитку неупорядкованість» [47, с. 4].

Аналіз змісту законодавчих дефініцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в ГК України та Законі № 959-ХІІ дозволяє виокремити дві кваліфікуючі ознаки цієї категорії: 1) законодавчо визначений перелік учасників та 2) критерій постійного проживання або постійного місцезнаходження на території України (в тому числі державна реєстрація у визначеному законодавством України порядку).

Таким чином, системний аналіз нормативних дефініцій понять «зовнішньоекономічний договір», «зовнішньоекономічна діяльність», «суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності» дає підстави виокремити наступні ознаки зовнішньоекономічного договору:

- становить різновид господарських договорів;
- має особливий суб'єктний склад;
- сторони договору мають різний правовий статус;
- спрямований на забезпечення зовнішньоекономічної діяльності;
- опосередковує транскордонний рух майна та робочої сили, різні види міжнародної кооперації, надання фінансових та інших видів послуг, тощо;
- виконання договору відбувається в кількох країнах.

У доктрині вітчизняного договірного права ознаки зовнішньоекономічного договору поділяють на кваліфікуючі та факультативні (необов'язкові). До кваліфікуючих ознак відносять: 1) спрямованість на забезпечення господарської (зовнішньоекономічної) діяльності сторін договору та 2) різну державну належність сторін договору. Серед факультативних ознак виділяють: 1) перетин предметом договору митного кордону; 2) розрахунок у валюті, яка є іноземною хоча б для однієї сторони договору; 3) підсудність спорів міжнародному комерційному арбітражу тощо [51, с. 501]. Наявність факультативних ознак є наслідком міжнародного характеру відповідних договорів, а відтак вони (ознаки)

не можуть розглядатися як кваліфікуючі ознаки зовнішньоекономічного договору. Окрім того, ці ознаки присутні не у будь-якому зовнішньоекономічному договорі (не мають універсального характеру) [80, с. 85].

Питання ознак зовнішньоекономічного договору було предметом дослідження таких вітчизняних вчених як О. М. Вінник, В. С. Мілаш, В. В. Поєдинок, Б. В. Дідковська, Д. Стрігунова, А. Попов, В. М. Гайворонський, А. В. Ключник, Г. І. Сальнікова, В.А. Довбиш, І. І. Світлак та інших.

В. В. Луць, визначає загальні та спеціальні ознаки зовнішньоекономічного договору. До загальних ознак професор відносить основні вимоги цивільно-правового договору, додержання яких є необхідними для дійсності правочину, які передбачені ст. 203 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України). Серед спеціальних ознак науковець визначає суб'єктний склад договору, додержання письмової форми та наявність захисних та арбітражних застережень [73, с. 572-573].

О. М. Вінник до ознак зовнішньоекономічного договору відносить: особливості змісту договору: права і обов'язки сторін договору опосередковують зовнішньоекономічні операції; спеціальні вимоги щодо права, яке застосовується до договору; обов'язкову письмову форму договору, якщо інше не встановлено законом чи міжнародним договором України; обов'язкову державна реєстрація визначених законом видів зовнішньоекономічних договорів/контрактів (ст. 383 ГК України); порядок розгляду договірних спорів: визначення за згодою сторін [53, с. 533-534].

Також заслуговує на увагу думка дослідниці В. С. Мілаш, яка виділяє наступні ознаки зовнішньоекономічного договору: різний доміцилій фізичних осіб – сторін договору та різна «національність» (резиденція) юридичних осіб - сторін договору; наявність у обох сторін договору мети отримання прибутку, а не особисте споживання; автономія волі сторін щодо самостійного обрання права, яким будуть врегульовані відносини за договором; обов'язкова письмова форма договору; права та обов'язки сторін визначаються правом країни, обраної

сторонами при укладенні договору (контракту) або в результаті подальшого погодження; наявність різних видів застережень [75, 74].

Варто зазначити, що такі нормативно визначені ознаки як необхідність перетину кордону майном або робочою силою та національна приналежність сторін договору активно критикуються науковим співтовариством.

Так, В. Поєдинок вважає, що визначаючи перетин митного кордону майном або робочою силою кваліфікуючою ознакою зовнішньоекономічної діяльності, законодавець вдався до формального, звуженого підходу до розуміння специфіки цієї діяльності [60, 80]. На думку вченого, на користь цього свідчать нормативні дефініції імпорту та експорту, які не визнають обов'язковим факт перетину товаром митного кордону України (абз. 10 та 14 ст. 1 Закону № 959-XII). Серед прикладів договорів, які за природою свого предмету не передбачають формального перетину державного кордону В. Мілаш наводить договори у сфері електронної комерції. Товарами у таких договорах можуть виступати вебінари та онлайн-курси, електронні книги, музичні файли, програмне забезпечення, інтернет-реклама, електронні квитки, мобільні додатки; акаунти в соціальних мережах, хмарні додатки й онлайн-ігри, вебграфіка й будь-який інший елемент, який може бути в електронному вигляді (зберігається у файлі або декількох файлах). Як зазначає дослідниця, під час надання електронних послуг та (або) реалізації електронних товарів, враховуючи фундаментальну архітектурну особливість мережі Інтернет, перетинання митного кордону відсутнє [76, с. 198]. На недоцільність транскордонного критерію при визначенні зовнішньоекономічної діяльності також наголошують В. А. Довбиш, І. І. Світлак та Г. І. Сальнікова [60, 83]. На думку дослідників, підтвердженням недоцільності спірного критерію є міжнародна нормотворча практика. Так, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Відень, 1980р.), Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів (Нью-Йорк, 1974 р.) та Гаазькі конвенції 1964 р. (не ратифіковані Україною) для встановлення міжнародного характеру договору не містять вимоги фактичного перетину товаром митного кордону держави.

Ми погоджуємось із наведеним поглядом науковців щодо недоцільності використання в ГК України критерію перетину митного кордону при визначенні рис зовнішньоекономічної діяльності. Наведена у ч. 1 ст. 377 ГК України дефініція не узгоджується зі світовою комерційною практикою та положеннями профільного Закону № 959-XII, що підтверджує необхідність внесення змін до господарського законодавства.

В. Поєдинок звертає увагу на те, що міжнародно-правові документи у сфері зовнішньоекономічної діяльності для цілей встановлення міжнародного характеру договору віддають перевагу не критерію національного походження юридичних осіб - сторін договору, а критерію місцезнаходження комерційного підприємства, під яким розуміють постійне місце регулярного здійснення ділових операцій [80, с. 83-84, 51, с. 501].

Уперше термін «місцезнаходження комерційних підприємств сторін у різних країнах» з'явився в Гаазьких конвенціях 1964 р. (Конвенції про єдиний закон про міжнародну купівлю-продаж товарів, Конвенції про єдиний закон про укладення контрактів з міжнародної купівлі-продажу товарів) [76, с. 203]. Указаний критерій (ознаку) закріплено зокрема в Нью-Йоркській конвенції про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів 1974 р. (ст. 2), Віденській конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р. (ст. 1), Гаазькій конвенції про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів, 1986 р. (ст. 1), Оттавській конвенції про міжнародний фінансовий лізинг 1988 р. (ст. 3), Оттавській конвенції про міжнародний факторинг 1988 р. (ст. 2), Міжамериканській конвенції про право, що застосовується до міжнародних контрактів, 1994 р. (ст. 1), Конвенції Організації Об'єднаних Націй про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах 2005 р. (ст. 1 із застереженням). На думку Д. Стрігунової, на відмінну від критерію національної належності сторін договору, критерій місцезнаходження комерційних підприємств є економічною категорією. На підставі цього критерію визначення зовнішньоекономічного договору відбувається не на підставі суб'єктів чи предмету договору, а на підставі місця

здійснення господарської діяльності суб'єктів [86, с. 28-33]. Суть такого критерію полягає в тому, що не буде визнаний зовнішньоекономічним договір, укладений між суб'єктами господарювання різної національної належності, комерційні підприємства яких знаходяться на території однієї держави. Водночас вважатиметься зовнішньоекономічним договір, укладений між суб'єктами господарювання однієї національної належності, комерційні підприємства яких знаходяться в різних державах [51, с. 501].

Виходячи з вищенаведеного, вважаємо, що врахування в положеннях щодо суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності критерію місцезнаходження комерційних представництв дозволить наблизити українське законодавство до міжнародних стандартів регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Підсумовуючи проведений теоретико-нормативний аналіз, можемо зазначити, що дефініції зовнішньоекономічної діяльності, її суб'єктів та договорів, які її опосередковують, потребують комплексного законодавчого опрацювання. Метою внесення змін до ГК України та Закону № 959-ХІІ має бути досягнення внутрішньої узгодженості національного законодавства в розумінні правової категорії зовнішньоекономічного договору та його сутнісних характеристик. Критерії зовнішньоекономічної діяльності та її суб'єктів мають узгоджуватись із вітчизняним науковим доробком та міжнародною нормотворчою практикою.

Переходячи до граматичного аналізу поняття «зовнішньоекономічний договір» варто зазначити наступне. В українському законодавстві позначення правової категорії зовнішньоекономічного договору здійснено за допомогою різних термінів. У Господарському кодексі України, Законах України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та «Про валюту і валютні операції» законодавець вживає термін «зовнішньоекономічний договір (контракт)», натомість в Податковому та Митному кодексах України терміни «зовнішньоекономічний договір (контракт)» та «зовнішньоекономічний договір» вживаються взаємозаміно. У науковій літературі також звертають увагу на неузгодженість застосування досліджуваного терміну в рамках одного

нормативно-правового акту – Господарського кодексу України. Так, у ч. 3 ст. 344 ГК України наявна термінологічна конструкція «зовнішньоекономічний контракт», а у ч. 4 ст. 344 «угода (контракт)» [87].

Аналіз чинного законодавства дозволяє навести інші приклади означення зовнішньоекономічних договорів. Порядок надання погодження для видачі ліцензій на здійснення експортних операцій з нафтою сировою українського походження, затверджений Наказом Міністерства палива та енергетики України від 23.04.2009 № 220, оперує терміном «зовнішньоекономічний контракт (договір)» [37]. Аналіз положень ст. 33 Закону України «Про культуру» та ст. 79 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» дозволяє зробити висновок про те, що в них також йде мова про зовнішньоекономічні договори, однак законодавець в обох актах не використав легальну дефініцію, обмежившись загальним окресленням «договори (контракти) з іноземними фізичними та юридичними особами» [19, 6]. Закон України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності» оперує терміном «бартерний договір», натомість у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку № 5 «Дохід» мова йде про «бартерний контракт» [34].

Наведене дає можливість зробити висновок про невідповідність та хаотичність нормотворчої техніки в контексті регулювання зовнішньоекономічної діяльності. У зв'язку із некоректним легальною дефініцією «зовнішньоекономічний договір (контракт)» виникає питання щодо доцільності використання законодавцем в межах однієї дефініції двох синонімів – договір та контракт. Доцільно, на нашу думку, було б сконструювати складену нормативну дефініцію з двох слів, перше з яких «зовнішньоекономічний», а друге – «договір» або «контракт». Наявна в законодавстві трискладова дефініція викликає сумніви щодо можливості окремого використання термінів «зовнішньоекономічний договір» та «зовнішньоекономічний контракт». Науковці у більшості випадків вказують на синонімічний характер аналізованих термінів і використовують один з них замість трискладової легальної дефініції. Так, зокрема А. В. Ключник зазначає,

що «між договором і контрактом практично немає юридичної різниці...». [67] На думку Філіпенко А.С., «законодавець поняття «договору» й «контракту» вживає як тотожні...» [89]. Прагнемо зауважити, що сам законодавець у тексті профільного Закону № 959-XII не допускається окремого застосування термінів «договір» та «контракт», яке могло би яскраво свідчити про однаковий зміст обох термінологічних конструкцій. За даних обставин виникає питання щодо доцільності використання в легальній дефініції поряд із терміном «договір» синонімічного терміну «контракт». Наші сумніви в цьому аспекті ґрунтуються на основних правилах створення законодавчих дефініцій, опрацьованих вітчизняними науковцями. Так, Н. Артикуца наголошує на небажаності використання в дефініціях синонімів, оскільки «синоніми, як правило, мають смислові та стилістичні відмінності...», а також тому, що «існує загальна вимога єдності термінології (як на рівні окремого законодавчого акта, так і законодавства в цілому): одне поняття – один термін – одне значення...» [48, с. 13].

Закономірно, частина дослідників, застосовуючи методи спеціально-юридичного тлумачення, вказує на законодавчу логіку застосування терміну «контракт» лише до деяких видів договорів. Так, Ключник робить висновок про те, що «слово «контракт» застосовується переважно у зовнішній сфері, зокрема у зовнішньоекономічній діяльності» [67].

Ю. І. Тищенко зазначає, що термін «контракт» в українському законодавстві, як правило, вживають для визначення особливої форми трудового договору, зокрема в Кодексі законів про працю в Україні, Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу». У своєму дослідженні теоретичних аспектів зовнішньоекономічного договору і контракту дослідниця наголошує на практиці використання терміну «контракт» також у наступних випадках:

- для позначення цивільно-правових відносин (зокрема в Законі України «Про державне оборонне замовлення», Законі України «Про державну

підтримку кінематографії в Україні», України «Про ринок електричної енергії», Господарському кодексі України);

- для позначення правочинів у зовнішньо-економічній сфері (зокрема в Господарському кодексі України, Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Законі України «Про Український культурний фонд», Законі України «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи»);
- для позначення правочинів, виконаних за посередництвом товарної біржі (зокрема в Законі України «Про товарну біржу») [87].

Проведене нами дослідження дає можливість додатково виокремити фінансові правочини як сферу законодавчого використання поняття «контракт». Терміном «контракт» на позначення фінансових інструментів оперує Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» (далі – Закон № 3480-IV). Відповідно до п. 10, ч. 1, ст. 1 Закону № 3480-IV, фінансові інструменти – це цінні папери, строкові контракти (ф'ючерси), відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін та опціони. Варто зазначити, що майбутня редакція Закону № 3480-IV (від 01.07.2021 р.) передбачає комплексне регулювання згаданих фінансових інструментів. Зміни до Законів України «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про товарну біржу», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про рекламу», «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», «Про інститути спільного інвестування» були внесені Законом України № 738-IX від 16.08.2020 р. в рамках реалізації Урядом України політики спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів [13]. Таким чином Україна поступово реалізує взяті на себе за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про Асоціацію) зобов'язання з приведення чинного законодавства України у відповідність до законодавства Європейського Союзу у сфері фінансових послуг.

Розбудова у вітчизняному правовому полі категорій похідних фінансових інструментів (дериватів) є наслідком широкої імплементації положень Директиви ЄС № 2014/65/ЄС від 15 травня 2014 року (MiFID II) [96], Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 600/2014 від 15 травня 2014 року (MiFIR) [102] та Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 648/2012 від 4 липня 2014 (EMIR) [101]. У зв'язку із зазначеним, можна сподіватися значного розширення практики застосування терміну «контракт», зокрема у сфері зовнішньоекономічних відносин українських підприємств з іноземними інвесторами.

Водночас прагнемо зазначити, що не поділяємо думку Г. Г. Декусар про необхідність виключення з вітчизняного законодавства терміну іншомовного походження «контракт» на користь українського відповідника – «договір» [57, с. 21-22]. Ми не погоджуємося з тезою дослідниці про те, що використання слова «контракт» порушує положення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Зазначений Закон визначає серед своїх завдань сприяння вживанню замість іншомовних українських термінів у разі, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники. Тобто, законодавець робить акцент на заохочувальному характері цього завдання і не формулює подібного обов'язку, зокрема у сфері застосування державної мови в нормативних актах, діловодстві та документообігу [16].

Резюмуючи проведені дослідження, можемо наголосити на необхідності теоретичного доопрацювання та нормативного закріплення в Законі № 959-XII та ГК України сутнісних кваліфікуючих ознак правових категорій зовнішньоекономічної діяльності, кола суб'єктів та договорів, які її опосередковують. Дефініції зазначених термінів повинні враховувати наукові опрацювання і зауваження, а також міжнародний досвід нормотворчості. Мовна конструкція терміну «зовнішньоекономічний договір (контракт)» має бути конкретизована з метою уникнення сумнівів щодо правильності її відтворення.

1.2. Становлення та розвиток правового регулювання зовнішньоекономічного договору

Розвиток інституту зовнішньоекономічного договору відбувався в рамках становлення системи правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. На нашу думку, огляд основних етапів становлення зовнішньоекономічної діяльності в Україні дозволить визначити ключові тенденції та явища правового характеру, які вплинули на зміни в законодавчому регулюванні зовнішньоекономічних договорів.

Г. М. Дроздова та Н. М. Тюріна виділяють три основні етапи розвитку зовнішньоекономічної діяльності: перший етап (1918-1987 р.) - радянські роки, зокрема, післявоєнні і, особливо, десятиріччя до перебудови; другий етап (1987-1991 рр.) - роки перебудови економіки, в тому числі зовнішньоекономічна діяльність в Україні в складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік; третій етап (від 1991 р.) - період реформування і розвитку зовнішньоекономічної діяльності і її управління в суверенній державі [61, 88, с. 28-29].

Р. Ю. Олексієнко підтримує загальноприйнятий в науковій літературі поділ етапів становлення ЗЕД, однак відмовляється від чіткого визначення часових меж. Так, дослідник розглядає перший етап (початок 1920-х рр. – середина 1980-х рр.), другий етап (середина 1980-х рр. – початок 1990-х рр.), третій етап (після отримання Україною державної незалежності) [78, с. 37-38].

М. В. Плющик наголошує на необхідності виділення нового етапу розвитку державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який пов'язаний зі вступом України до Світової організації торгівлі [79]. Дослідник пропонує розвиток зовнішньоекономічної діяльності в незалежній Україні поділити на два етапи 1991-2008 рр. та від 2008 року.

Наступним після вступу України до Світової Організації Торгівлі (далі - СОТ) важливим вектором реформування засад зовнішньоекономічної діяльності можна вважати ратифікацію Україною Угоди про Асоціацію. Так, Г. А. Рубцова-Каменська зазначає, що необхідність проведення гармонізації законодавства у

сфері зовнішньоекономічної діяльності спричинена вимогами, що були висунуті Європейським Союзом [82, с. 338-339]. На думку А. В. Журавель, умовою максимізації ефектів зовнішньоекономічної діяльності є гармонізація національного законодавств України з міжнародно-правовою системою Європейського Союзу [63, с. 85].

Підсумовуючи наведений огляд наукової літератури, серед основних чинників розвитку механізмів правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в роки державної незалежності України можемо виділити наступні: отримання державної незалежності та необхідність розбудови національного законодавства, інтенсивна лібералізація експортно-імпортних операцій з метою покращення торгівельного балансу та подолання інфляції, розширення торгівельного потенціалу України шляхом інтеграції до міжнародних торговельних організацій та союзів.

Переходячи безпосередньо до еволюції правового регулювання зовнішньоекономічних договорів, варто, на нашу думку, розпочати з аналізу профільного Закону 959-XII, який є законом УРСР, прийнятим 16 квітня 1991 року.

У статті 12 Закону УРСР «Про економічну самостійність Української РСР» було задекларовано, що Українська РСР самостійно здійснює керівництво зовнішньоекономічною діяльністю. Постановою Президії Верховної Ради УРСР від 3 серпня 1990 року № 143-XII з метою належного забезпечення дії Закону «Про економічну самостійність Української РСР» було доручено Раді Міністрів УРСР у двомісячний строк підготувати проект закону про зовнішньоекономічну діяльність [26]. Внесений Комісіями у закордонних справах та з питань економічної реформи і управління народним господарством проект Закону № 959-XII був переданий на попередній розгляд комісіям Верховної Ради УРСР на підставі Постанови Президії Верховної Ради УРСР від 27 лютого 1991 року № 792-XII [25]. Закон № 959-XII був прийнятий 16 квітня 1991 року Верховною радою УРСР дванадцятого (якщо за точку відліку вважати «сталінську» конституцію) скликання. Саме цей склад Верховної ради проголосив

незалежність України та став першим складом законодавчого органу незалежної держави [46, с. 62].

Далі представляємо результати дослідження концептуальних векторів змін в положеннях Закону № 959-ХІІ, які безпосередньо стосуються зовнішньоекономічних договорів.

У таблиці 1.1 наведені основні, на нашу думку, законодавчі зміни правових категорій, пов'язаних з поняттям зовнішньоекономічного договору, на які ми звертали увагу у попередній частині нашого дослідження.

Таблиця 1.1

Основні законодавчі зміни категорія «зовнішньоекономічна діяльність», «зовнішньоекономічний договір», «суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності»

Стаття 1 <i>Визначення термінів</i>	<i>В редакції Закону № 959-ХІІ від 16.04.1991</i>	<i>В редакції Закону № 1724-VIII від 03.11.2016</i>
	Зовнішньоекономічний договір (контракт) - матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності;	Зовнішньоекономічний договір (контракт) - домовленість двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності;
	<i>В редакції Закону № 959-ХІІ від 16.04.1991</i>	<i>В редакції Закону № 2672-VIII від 17.01.2019</i>
	Зовнішньоекономічна діяльність - діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами;	Зовнішньоекономічна діяльність - діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України , побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами;
Стаття 3 <i>Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності</i>	<i>В редакції Закону № 959-ХІІ від 16.04.1991</i>	<i>В редакції Закону № 2157-IV від 04.11.2004</i>
	Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є: - фізичні особи - громадяни України, громадяни республік Союзу РСР , іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;	Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є: - фізичні особи - громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;

	- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;	
	- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;	
	<i>В редакції Закону № 959-XII від 16.04.1991</i>	<i>В редакції Закону № 2157-IV від 04.11.2004</i>
	- структурні одиниці суб'єктів господарської діяльності республік Союзу РСР , іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;	- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;
	<i>В редакції Закону № 959-XII від 16.04.1991</i>	<i>В редакції Закону № 808-IX від 17.07.2020</i>
	- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;	- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;
	державні замовники у сфері оборони;	
Стаття 5. Право на здійснення зовнішньоекономічної діяльності	- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України. Україна в особі її органів, місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи згідно з частиною четвертою статті 2 цього Закону і законами України.	
	<i>В редакції Закону № 959-XII від 16.04.1991</i>	<i>В редакції Закону № 2473-VIII від 21.06.2018</i>
	Всі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають рівне право здійснювати будь-які її види, прямо не заборонені законами України, незалежно від форм власності та інших ознак. Всі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають рівне право здійснювати будь-які її види, прямо не заборонені законами Української РСР, незалежно від форм власності та інших ознак.	Усі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності незалежно від форми власності та інших ознак мають рівне право здійснювати будь-які види зовнішньоекономічної діяльності та дії щодо її провадження, у тому числі будь-які валютні операції та розрахунки в іноземній валюті з іноземними суб'єктами господарської діяльності, що прямо не заборонені або не обмежені законодавством, у тому числі заходами захисту, запровадженими Національним банком України відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції».
	<i>В редакції Закону № 959-XII від 16.04.1991</i>	<i>Зі змінами згідно із Законом № 1182-XIV від 21.10.99 в редакції Закону № 1724-VIII від 03.11.2016</i>

Стаття 6. Договори (контракти) суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та право, що застосовується до них	Зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається у письмовій формі, якщо інше не встановлено законом або міжнародним договором Української РСР. У разі, якщо зовнішньоекономічний договір (контракт) підписується фізичною особою, потрібен тільки підпис цієї особи. Від імені інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності зовнішньоекономічний договір (контракт) підписують дві особи: особа, яка має таке право згідно з посадою відповідно до установчих документів, та особа, яку уповноважено довіреністю, виданою за підписом керівника суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності одноособово, якщо установчі документи не передбачають інше.	Зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій письмовій або в електронній формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом. У разі експорту послуг (крім транспортних) зовнішньоекономічний договір (контракт) може укладатися шляхом прийняття публічної пропозиції про угоду (оферти) або шляхом обміну електронними повідомленнями, або в інший спосіб, зокрема шляхом виставлення рахунка (інвойсу), у тому числі в електронному вигляді, за надані послуги. Повноваження представника на укладення зовнішньоекономічного договору (контракту) може впливати з доручення (довіреності), установчих документів, договорів та інших підстав, які не суперечать цьому Закону. Дії, які здійснюються від імені іноземного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності України, уповноваженим на це належним чином, вважаються діями цього іноземного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.

Джерело: Опрацювання власне на підставі Закону № 959-ХІІ

Підсумовуючи проілюстровані законодавчі трансформації, можна зробити висновок про еволюцію підходів до розуміння форми зовнішньоекономічного договору. На сучасному етапі розвитку законодавства про зовнішньоекономічну діяльність форма договору визначена як проста письмова або електронна. Закон також передбачає можливість укладення зовнішньоекономічного контракту на експорт послуг шляхом прийняття публічної пропозиції (оферти), шляхом обміну електронними повідомленнями або виставлення рахунка. Крім того, зміст статті 6 Закону дає підстави зробити висновок про відкритий перелік можливих форм укладення контракту, що видається особливо виправданим з перспективи інтеграційних процесів національної економіки та змінних тенденцій розвитку міжнародної торгівлі.

Перелік суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності і відповідно сторін зовнішньоекономічного договору зазнав розширення лише в 2019 році в світлі євроінтеграційних процесів України та гармонізації національного законодавства

із положеннями Директиви 2009/81/ЄС [21]. Варто теж зауважити, що до списку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності протягом майже 13 років з моменту проголошення незалежності України входили громадяни і господарські суб'єкти республік Союзу РСР. Зміна в Законі № 959-XII застарілої термінології, що стосувалась неіснуючої держави – СРСР, відбулася лише у 2004 році. Зазначене, на нашу думку, негативно характеризує процеси актуалізації національного законодавства.

Дані порівняльно-правової характеристики з таблиці 1.1 дозволяють також зробити висновок про еволюцію права на укладення зовнішньоекономічних контрактів, його розбудову в аспекті здійснення валютних операцій та розрахунків в іноземній валюті.

Проведений нами ретроспективний аналіз змін до положень Закону № 959-XII дає можливість визначити основні передумови ключових трансформацій в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності та договорів, які її опосередковують.

Таблиця 1.2

**Основні передумови ключових трансформацій в регулюванні
зовнішньоекономічної діяльності (на базі Закону України «Про
зовнішньоекономічну діяльність»)**

Передумова	Закон, яким впроваджено зміни	Суть змін
Прийняття Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»	<i>Декрет КМУ № 15-93 від 19.02.93</i>	Зупинення дії положень про обов'язковий розподіл виручки від зовнішньоекономічної діяльності в іноземній валюті
Прийняття Закону України «Про Антимонопольний комітет України»	<i>Закон № 82/95-ВР від 2.03.1995</i>	Виключення з Закону частини норм щодо антимонопольних заходів;
Прийняття Закону України «Про міжнародне приватне право»	<i>Закон № 2709-IV від 23.06.2005</i>	Виключення з Закону колізійних норм щодо місця укладення і права зовнішньоекономічних договорів ;
Вступ України до Світової організації Торівлі	<i>Закон № 3078-IV від 15.11.2005</i>	Виключення положень про фітосанітарні заходи та нова бланкетна редакція ст. 18;
	<i>Закон № 360- V від 16.11.2006</i>	Виключення із Закону понять, які не узгоджуються з вимогами угод СОТ: "квоти антидемпінгові", "квоти

		компенсаційні", "ліцензія антидемпінгова", "ліцензія компенсаційна"; • Запровадження преференційних правових режимів для товарів, що імпортуються з держав – членів СОТ; • Обмеження використання заходів автоматичного ліцензування; • Гарантії отримання ліцензій; • Застосування кількісних обмежень імпорту та експорту на недискримінаційних засадах; • Запровадження санкції у вигляді індивідуального режиму ліцензування;
Підписання Угоди про Асоціацію з ЄС	Закон № 1724-VIII від 03.11.2016	• Розширення форм укладення зовнішньоекономічних договорів; • Спрощення процедури укладення зовнішньоекономічних договорів (контрактів) з надання послуг, • Спрощення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, • Скасування валютного контролю для операцій з експорту послуг крім транспортних і страхових), прав інтелектуальної власності, авторських та суміжних прав.
	Закон № 1792-VIII від 20.12.2016	• Визначення механізмів державної підтримки експортної діяльності шляхом страхування, перестрахування, гарантування, часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами; • Створення державного Експортно-кредитного агентства.
	Закон № 2473-VIII від 21.06.2018	• Впровадження принципів регулювання руху капіталу згідно з Директивою № 88/361/ЄЕС від 24.06.1988 (нові засади валютного нагляду); • Ліквідація санкції у вигляді індивідуального режиму ліцензування;
	Закон № 2672-VIII від 17.01.2019	• Надання державним замовникам у сфері оборони права самостійно здійснювати зовнішньоекономічні операції.

Джерело: Опрацювання власне на підставі Закону № 959-XII

Досліджений матеріал дає нам підстави виокремити три основні етапи у становленні правового регулювання зовнішньоекономічних договорів у контексті профільного Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Перший етап – на цьому етапі відбулася модифікація радянських положень Закону УРСР «Про зовнішньоекономічну діяльність» під нове соціально-економічне підґрунтя та ринкову економіку. Так, зокрема було зупинено дію

положень про обов'язковий розподіл виручки від зовнішньо-економічної діяльності в іноземній валюті. Дане положення діяло до моменту набрання чинності Декретом Кабінету Міністрів України № 15-93 від 19.02.93. Всі без винятку суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності були зобов'язані розподілити частину від загальної суми виручки між Державним валютним фондом УРСР і валютними фондами місцевих Рад народних депутатів. Варто підкреслити, що, не зважаючи на факт зупинення дії статті 12 ще у 1993 році, зазначена стаття була остаточно виключена лише наприкінці 2012 року Законом № 5480-VI. Однак, згадка про обов'язковий розподіл виручки в іноземній валюті залишилась в ч. 6 статті 22, згідно якої: *«національному банку України (або за його дорученням - банку для зовнішньоекономічної діяльності України) надається інформація про суми по обов'язковому розподілу частини виручки в іноземній валюті - чотири рази на рік, не пізніше 15 числа місяця, що слідує за звітним періодом»*. Подібний прояв непослідовності у внесенні змін до законодавства викликає низку питань щодо якості законодавчої техніки.

На першому етапі з положень профільного Закону № 959-XII було виключено низку норм, які знайшли відображення у профільному законодавстві, зокрема в Законах України «Про Антимонопольний комітет України» та «Про міжнародне приватне право». Наслідком такої практики стало скорочення обсягу Закону та позбавлення його надмірної казуїстичності правового регулювання. Ми позитивно оцінюємо описану практику, яка сприяє комплексності та узгодженості правового регулювання в рамках профільного законодавства.

Другий етап – у цей період сформувалися два основні вектори зовнішньоекономічної політики незалежної України: вступ до Світової Організації Торгівлі та інтеграція до Європейського Союзу. Реформування законодавства про зовнішньоекономічну діяльність мало на меті лібералізацію зовнішньоекономічних операцій, спрощення бюрократичних процедур, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних контрактів та їх подальшим виконанням, гармонізацію вітчизняного законодавства зі стандартами експортних

та імпорتنих операцій СОТ. Основні зміни стосувалися процедур ліцензування та квотування зовнішньоекономічної діяльності.

Третій етап – це період розвитку правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який розпочався після підписання Україною Угоди про Асоціацію з Європейським Співтовариством, та триває надалі. Україна продовжує рух в напрямку імплементації положень Законодавства Європейського Союзу до національного правопорядку.

Чайковська В. В. виділяє дві основні групи актів вітчизняного законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності, які потребують модернізації у зв'язку з виконанням Угоди про Асоціацію [91, с. 117-118]:

- акти законодавства, норми яких можуть регулювати як внутрішні господарські відносини так і зовнішньоекономічні, зокрема законодавство про державні закупівлі та про захист економічної конкуренції;;
- акти законодавства, норми яких безпосередньо стосуються зовнішньоекономічних відносин, зокрема законодавство щодо транскордонного надання послуг та зовнішньоекономічної інвестиційної діяльності.

До змін в контексті правового регулювання зовнішньоекономічного договору на третьому етапі призвели зокрема положення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг», які запровадили розширення законодавчо визначених форм укладення зовнішньоекономічного договору, спрощення бухгалтерського обліку та фінансової звітності зовнішньоекономічних операцій. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення закупівель продукції, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом» вперше за 28 років було розширено перелік суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Державні замовники у сфері оборони були визнані суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та суб'єктами здійснення міжнародних передач товарів.

Як вбачається з проведеного дослідження, джерела правової регламентації зовнішньоекономічних контрактів виходять далеко поза межі профільного закону,

охоплюючи, зокрема публічно-правові норми, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру. Загальнообов'язковий режим реєстрації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності існував в незалежній Україні порівняно недовго, лише півтора року, і був скасований Декретом Кабінету Міністрів України «Про квотування і ліцензування експорту товарів (робіт, послуг)». Відповідно до статті 5 Закону № 959-ХІІ, повноваження з проведення реєстрації було покладено на Міністерство економіки України, яке на підставі письмової заяви у довільній формі та нотаріально завірених копій статутних документів або документів про її реєстрацію підприємця здійснювало протягом 25 робочих днів державну реєстрацію суб'єкта. З моменту такої реєстрації заборонялось будь-яке обмеження права здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Наразі суб'єкти мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність з моменту набуття ними статусу юридичної особи, а чинне законодавство не передбачає загальнообов'язкових додаткових процедур реєстрації. Варто зазначити, що з огляду на специфіку предмету деяких зовнішньоекономічних контрактів законодавець може встановлювати обов'язок проведення додаткових реєстраційних процедур. Зазвичай така вимога зумовлена економічним значенням сфери суспільних відносин, які опосередковує такий договір. Такий обов'язок передбачено зокрема Законами України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» та «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [14, 22].

З 1996 по 2005 рік в Україні діяла процедура обліку окремих видів зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Дана система передбачала необхідність оформлення суб'єктами картки обліку (реєстрації) зовнішньоекономічного контракту, предметом якого були групи товарів, передбачені Указом Президента України від 07.11.1994 № 659/94 [27]. Тривалий час в Україні діяв обов'язок реєстрації зовнішньоекономічних контрактів (договорів) на здійснення експортних операцій з металобрухтом. Актуальне на момент проведення дослідження національне законодавство передбачає обов'язок

та процедуру державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора [28, 13].

Особливість деяких видів зовнішньоторговельних контрактів полягає у перетині товаром митного кордону України. Зазначена обставина визначає актуальність дослідження питання процедури митного оформлення товарів, яка опосередковує укладення і виконання контракту.

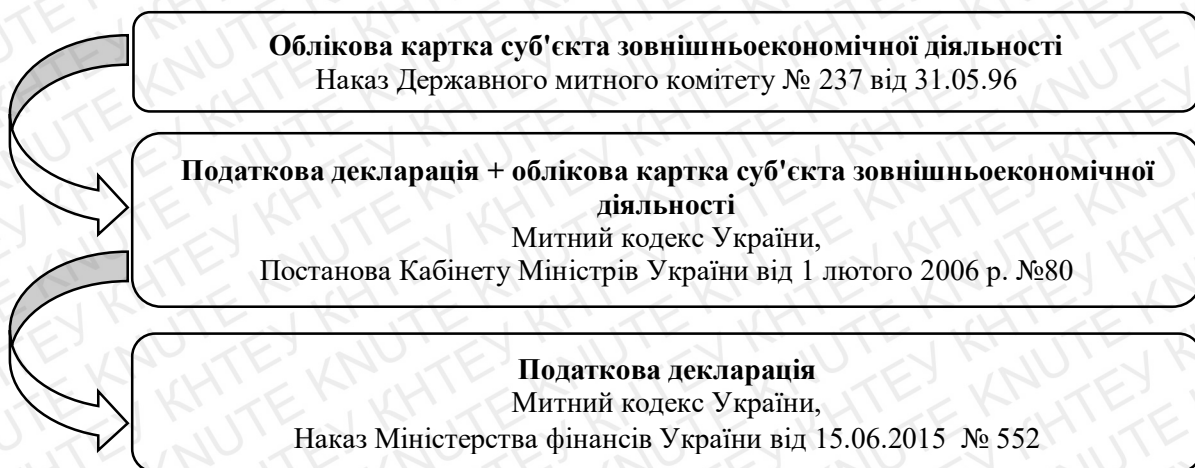

Рис. 1.1 Зміна форм митного обліку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: Опрацювання власне

У 1996 році Державним митним комітетом України було затверджено Порядок ведення обліку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в митних органах (далі – Порядок № 237) [36]. Згідно з Порядком № 237, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності при необхідності здійснювати митне оформлення будь-яких вантажів ставали на облік в митному органі за місцем своєї державної реєстрації. Підтвердженням взяття суб'єкта на облік і відповідно права на оформлення вантажів на державному кордоні була облікова картка суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Порядок № 237 діяв до 2005 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 01 лютого 2006 року № 80 визначила дворівневу систему документів, необхідних для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів [29]. Було визначено перелік обов'язкових документів при будь-якому митному оформленні перетину кордону,

а також додатковий перелік документів, необхідних у деяких випадках з урахуванням мети переміщення, виду транспорту, характеру товару, способів розрахунку та інших факторів, що впливають на митні процедури. Базовий перелік документів містив митну декларацію, натомість розширений перелік документів передбачав необхідність подання облікової картки. З 2012 року порядок митного оформлення товарів регулюється нормами Податкового та Митного кодексів України. Стаття 455 МК України визначила засади обліку осіб, які є учасниками митних відносин. Картки обліку остаточно відійшли до історії з прийняттям Міністерством фінансів України Порядку обліку осіб, які здійснюють операції з товарами.

Як слушно зауважив Гречин Є. Є., зовнішньоекономічна діяльність, як предмет правового регулювання, має комплексний міжгалузевий характер, а законодавство у цій сфері юридично неоднорідне [56, с. 95].

Н. Кучановська наголошує на тому, що зовнішньоекономічні відносини в першу чергу є приватноправовими, заснованими на юридичній рівності та самостійності суб'єктів господарювання. Водночас дослідниця підкреслює наявність публічної складової, яка проявляється зокрема в необхідності вступати у відносини з приводу сплати податків та митного оформлення товарів [70].

На думку Г. І. Сальнікової, посилена увага законодавця до регулювання зовнішньоекономічних договорів нормами імперативного характеру (зокрема валютного, податкового, митного законодавства) пояснюється мотивами суто «поліцейського» характеру. Дослідниця наголошує на тому, що: «...такий підхід є характерним для країн з досить низьким рівнем економічного розвитку, які намагаються розв'язати певні фінансові проблеми шляхом запровадження жорстокого контролю та низки обмежень щодо укладення та виконання зовнішньоекономічних договорів» [83].

Економіко-правова сутність та міжгалузевий характер категорії зовнішньоекономічного договору зумовлює складність внутрішньої організації системи правового регулювання зовнішньоекономічних контрактів. На рисунку 1.2 ми проілюстрували власний підхід до сегментації законодавства у сфері

правового регулювання процесу укладення та виконання зовнішньоекономічних договорів і навели приклади відповідних нормативно-правових актів.

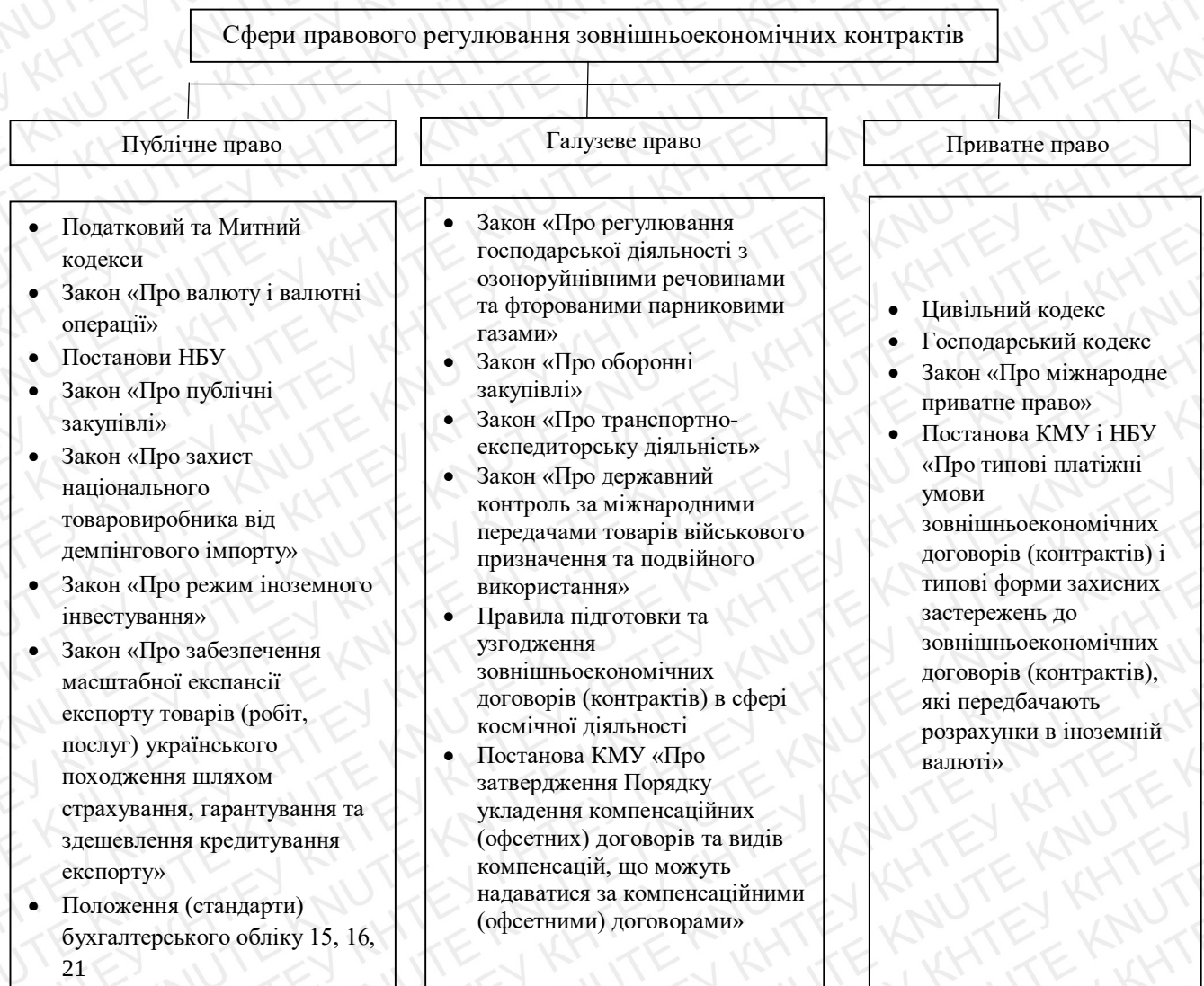

Рис. 1.1 Сфери правового регулювання зовнішньоекономічного договору

Джерело: Опрацювання власне

Проведене нами дослідження також вказує на міжгалузеве значення інституту зовнішньоекономічних договорів. Порядок укладення, форма та зміст зовнішньоекономічного контракту визначається нормами публічного та приватного права. Водночас функціонує низка галузевих нормативних актів, які регулюють укладення та виконання зовнішньоекономічних договорів в окремих сферах. На нашу думку, наведений поділ ілюструє складний метод правового регулювання зовнішньоекономічних контрактів, який зумовлений неоднорідною

економіко-правовою природою цієї категорії. Часті трансформації механізмів державного впливу на процеси укладення та виконання договорів, які опосередковують зовнішньоекономічну діяльність, зумовлені зміною векторів економічного розвитку України та створенням сприятливого інвестиційного клімату.

РОЗДІЛ 2

ФОРМАЛЬНІ ТА ЗМІСТОВНІ ВИМОГИ ДО ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ

2.1. Правове регулювання форми зовнішньоекономічного договору

Філіпенко Т.В. виділяє два підходи до розуміння вимог щодо форми зовнішньоекономічних договорів: міжнародний та національний. Міжнародний підхід, на думку науковця, полягає у тому, що міжнародні джерела правового регулювання та міжнародна практика укладення зовнішньоекономічних договорів не встановлюють вимог до обов'язкової письмової форми, а визнають дійсність контракту за умови підтвердження будь-якими засобами факту досягнення згоди між сторонами щодо умов договору. Так, зокрема стаття 11 Віденської конвенції та стаття 1.2. Принципів міжнародних комерційних договорів (UNIDROIT) не вимагають підпорядкування зовнішньоекономічного договору будь-якій вимозі щодо форми. Натомість національне законодавство визнає лише письмову форму зовнішньоекономічного договору. Цей підхід підтверджує факт ратифікації Україною Віденської конвенції із застереженням до ст. 11 про незастосовність будь-якого положення Віденської конвенції, яке допускає вчинення договору не у письмовій формі, якщо хоча б одна зі сторін договору має комерційне підприємство в Україні [90].

Вимоги до форми договорів в національному законодавстві передбачені статтями 205-209, 639 Цивільного кодексу України. Зазначені норми містять диспозиційне положення про свободу сторін самостійно обрати форму договору, крім випадків, коли певна форма передбачена законом для даного виду договорів.

У національній правовій доктрині науковці пропонують різні підходи до розуміння форми договору. В. В. Посполітак виділяє три основні форми договору: усна, письмова і шляхом вчинення конклюдентних дій [51]. О. С. Йоффе, наголошує на існуванні прямого, конклюдентного та мовчазного волевиявлення. При цьому, як зазначає науковець, прямому (або словесному) волевиявленню

відповідають усна та письмова форми правочину, а конклюдентні дії та мовчання варто розглядати як способи волевиявлення [62, 64]. Сахарук Д. звертає увагу на некоректність ототожнення конклюдентних дій з усною формою правочину [62, 84, с. 44]. К. Єременко вважає, що конклюдентна форма вчинення правочину передбачена у ч. 2 ст. 205 ЦК України [62]. Підсумовуючи, варто наголосити, що національна правова доктрина презентує два концептуальні підходи до розуміння форми договору. Згідно з першим підходом, вчені виділяють три форми, серед яких письмову, усну та конклюдентну. Відповідно до другого підходу, науковці визнають існування двох форм: усної та письмової.

Письмова форма може бути із нотаріальним посвідченням або простою (без такого посвідчення). Відповідно до положень ст. 207 ЦК України, дотримання письмової форми може бути здійснене шляхом складання одного документа або кількох документів (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. Допускається виявлення волі за допомогою факсимільного, телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку, які дають можливість достовірно встановити, що документ походить від сторони за договором. Так, згідно з ч. 2 ст. 639 ЦК України, договір, укладений за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, вважається укладеним у письмовій формі [5].

Варто зазначити, що в 2015 році набув чинності довгоочікуваний Закон «Про електронну комерцію» (далі – Закон № 675-VIII), який був покликаний усучаснити правове регулювання економіки та бізнесу, які вже давно стають електронними і переміщуються у глобальне середовище мережі Інтернет. бізнес процесів, які та наблизити його до реалій ведення бізнесу [15].

Зовнішньоекономічний договір, відповідно до статті 6 (в редакції від 03.11.2016 р.) Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», «...укладається...у простій письмовій формі або в електронній формі. У разі експорту послуг (крім транспортних) зовнішньоекономічний договір (контракт) може укладатися шляхом прийняття публічної пропозиції про угоду (оферти) або шляхом обміну

електронними повідомленнями, або в інший спосіб, зокрема шляхом виставлення рахунка (інвойсу), у тому числі в електронному вигляді, за надані послуги». Внесення змін до цитованої статті було зумовлене необхідністю спрощення адміністративних процедур в зовнішній торгівлі, а також відображення тенденції ведення бізнесу у світовій мережі Інтернет. Однак, на відмінну від змін до Цивільного кодексу України, зміни до Закону № 959-XII були, на нашу думку, невдалими. Актуальна редакція статті визначає електронну форму зовнішньоекономічного договору як альтернативну по відношенню до простої письмової. Таким чином, закон визначає додаткову (третю або четверту в залежності від підходів представлених вище) форму договору. Звертаємо увагу на те, що цивільне законодавство та правова доктрина визначають електронну форму правочину як один з різновидів письмової форми, зокрема в ст. 205, 207, 639 ЦК України. Такої наукової позиції притримуються дослідниця Волинець Т. В. [54, с. 153]. На думку Чучковської А. В., доцільно говорити про еволюцію носіїв письмової форми, а не про виникнення окремої нової форми договору [92, с. 73]. Враховуючи зазначене, вважаємо за необхідне внести зміни до ст. 6 Закону № 959-XII з метою узгодження положення про форму зовнішньоекономічного договору з засадами цивільного законодавства та правової теорії.

Підсумовуючи, варто зазначити, що зовнішньоекономічний договір в Україні має бути укладений в простій письмовій формі, зокрема і в електронній формі. Зміст контракту може бути зафіксований в одному або кількох документах, у тому числі електронних. Способи укладення всіх зовнішньоекономічних договорів мають відповідати положенням Цивільного кодексу України та інших актів законодавства, натомість контракт на експорт послуг (окрім транспортних) додатково може бути укладений шляхом прийняття публічної пропозиції про угоду (оферти) або шляхом обміну електронними повідомленнями, або шляхом виставлення рахунка (інвойсу). Проведене нами дослідження правової регламентації форми зовнішньоекономічного договору дає можливість змодельовати співвідношення між різними класифікаціями письмової форми зовнішньоекономічного договору.

Рис. 2.1 Види письмової форми зовнішньоекономічного договору

Джерело: Опрацювання власне

Перелік способів укладення зовнішньоекономічних договорів, на відмінну від форм, не є вичерпний. Водночас варто зауважити, що поняття способу укладення договору не є тотожним за своїм змістом до поняття форми договору. Шлях (спосіб) укладення контракту становить певний набір дій, вчинених з метою надання домовленості визначеної сторонами форми. Так, наприклад, рахунок-фактура (інвойс), виставлений однією стороною, або комерційна електронна кореспонденція є підтвердженням надання домовленості сторін письмової форми.

Враховуючи зазначене, ми не поділяємо думку Національного Банку України, виражену в Листі від 07.07.2015 р. № 22-01012/46746 про те, що «документи, що застосовуються у міжнародній практиці, можуть виступати в ролі зовнішньоекономічного договору, якщо вони відповідатимуть певним умовам» [31]. На нашу думку, НБУ помилково ототожнює документи, що підтверджують

факт укладення договору в письмовій формі, з поняттям зовнішньоекономічного договору.

Філіпенко Т. В, наголошує на тому, що «...застосування інвойсу фактично виводить договори про послуги у зовнішньоекономічній діяльності з-під дії ст. 207 Цивільного кодексу України та ст. 181 Господарського кодексу України», оскільки цей документ має інформаційний характер [90]. Ми не поділяємо такий висновок дослідника з наступних підстав. Значення інвойсу при здійсненні експортних операцій обумовлюється процедурами бухгалтерського обліку господарських операцій суб'єктів господарювання, а також процедурами митного та валютного контролю. Так зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг» від 03.11.2016 р. № 1724-VIII (далі - Закон № 1724-VIII) були внесені зміни не лише до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», а й до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» в частині визначення первинних документів [8, 10]. Зазначені зміни мали на мені зокрема уможливити використання рахунку-фактури в якості первинного документу.

Національне законодавство не містить визначення поняття рахунок-фактура (інвойс) ані вимог до форми цього документу. Тривалий час Міністерство фінансів в Листах від 27.11.2006 р. № 31-34000-20-23/25136, від 09.07.2007 р. № 31-34000-20/23-4579/4800, від 30.05.2011 р. № 31-08410-07-27/13794 звертало увагу підприємців на те, що рахунок-фактура має інформаційний характер, не є первинним документом і не може підтверджувати здійснення господарської операції. Після набрання чинності Законом № 1724-VIII Міністерство фінансів у листі від 16.02.2017 р. № 31-11410-06-5/4339 «Щодо особливостей застосування первинних документів» роз'яснило, що оформлений належним чином рахунок-фактура (інвойс) може бути первинним документом. З документу вбачається, що рахунок-фактура має бути складений у паперовій або в електронній формі та повинен мати реквізити, які дають можливість ідентифікувати господарську операцію та її учасників. Серед прикладів таких реквізитів Міністерство фінансів

зазначає наступні: назва підприємства, від імені якого складено рахунок-фактуру; назва контрагента; зміст та обсяг господарської операції, одиниця виміру господарської операції; особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь в оформленні рахунку-фактури [39].

Можна зробити висновок про те, що не кожен інвойс є первинним документом і, відповідно, становить підтвердження укладення зовнішньоекономічного договору в письмовій формі. Зазначене регулювання, на нашу думку, відповідає положенням Цивільного кодексу України та Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність» щодо письмової форми договору.

Варто звернути окрему увагу на вимоги щодо мови, яку мають використовувати сторони при укладенні зовнішньоекономічного договору. Це питання не врегульовано Законом «Про зовнішньоекономічну діяльність» чи Положенням про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Цивільний і Господарських кодекси України та Закон «Про міжнародне приватне право» також не визначають, якою саме мовою слід укладати зовнішньоекономічні контракти. Ларін М. зазначав, що це питання може бути вирішене на ґрунті ст.19 Закону України «Про засади державної мовної політики» [71]. Зазначена стаття передбачала, що мовами угод підприємств, установ і організацій України з підприємствами, установами та організаціями інших держав є державна мова і мова іншої сторони (сторін), якщо інше не передбачено міжнародним договором [17]. Однак, цей Закон був визначений неконституційним на підставі рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018 [40]. Натомість стаття 19 нового Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (далі – Закон № 2704-VIII) регулює лише положення щодо мови міжнародних договорів України і не охоплює зовнішньоекономічні контракти [16].

Відповідь на аналізоване мовне питання можна знайти в Законі України «Про електронну комерцію». Відповідно до ч. 14 статті 11 Закону № 675-VIII, пропозиція укласти електронний договір (оферта), текст електронного договору,

електронні повідомлення укладаються державною мовою. За бажанням покупця електронний договір може укладатися іншою мовою за згодою сторін [15]. Відповідно до ч. 4 ст. 30 Закону № 2704-VIII, суб'єкт електронної комерції, зареєстрований в Україні, під час своєї діяльності та в разі поширення комерційного електронного повідомлення, зобов'язаний забезпечити надання всієї інформації, визначеної Законом України «Про електронну комерцію», в тому числі щодо предмета електронного договору, державною мовою [16].

Наведені положення дозволяють зробити висновок про обов'язок українських суб'єктів господарювання, що реалізують товари, виконують роботи, надають послуги з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, використовувати державну мову при укладенні електронного зовнішньоекономічного договору.

Пошук відповіді на мовне питання можна здійснювати в напрямку законодавства про митне та валютне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Так, згідно зі статтею 254 МК України, документи для митного оформлення товарів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій подаються митному органу українською мовою, офіційною мовою митних союзів, членом яких є Україна, або іншою іноземною мовою міжнародного спілкування [4]. Варто зазначити, що на момент проведення дослідження Україна не була членом жодного митного союзу, а законодавче визначення поняття «мова міжнародного спілкування» відсутнє. Ч. 4 ст. 21 Закону № 2704-VIII, не містить дефініції мов міжнародного спілкування, однак вирізняє серед них англійську мову. Доктор юридичних наук О. Бусол та академік НАН, та доктор юридичних наук, професор О. М. Костенко наголошують на необхідності офіційного визнання статусу англійської мови в якості мови міжнародного спілкування і навіть підготовки проекту Закону «Про мову міжнародного спілкування в Україні» [52, 68]. Враховуючи наведене, можна зробити висновок про правову можливість укладення зовнішньоекономічного договору українською або англійською мовою.

Аналіз валютного законодавства дозволяє зробити висновок про те, що раніше Інструкція про порядок здійснення контролю за експортними, імпорними

операціями, затверджена постановою Правління Національного банку України від 24.03.1999 р. № 136, яка втратила чинність з 07.02.2019 р (далі – Інструкція №136) передбачала, що банки мають право вимагати від резидентів перекладу на українську мову договорів з нерезидентами, які складені іноземною мовою. Водночас Інструкція №136 допускала можливість надання банкам інших ніж договір документів, що необхідні для здійснення валютного контролю, складених англійською або російською мовою [33]. Варто зазначити, що подібний статус російської мови, який для цілей валютного регулювання і контролю фактично був зрівняний з українською і англійською мовою, негативно оцінювався частиною наукового співтовариства.

На сьогодні відносини, що виникають у сфері здійснення валютних операцій, валютного регулювання і валютного нагляду, регулює Закон України від 21 червня 2018 року N 2473-VIII «Про валюту і валютні операції» та Постанова Правління Національного Банку України «Про затвердження Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів» від 2 січня 2019 року №7 [9, 32]. У жодному із зазначених документів питання мови зовнішньоекономічного договору законодавець не врегулював.

Враховуючи ступінь невизначеності в національному законодавстві питання мовного оформлення зовнішньоекономічного контракту, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності зазвичай укладають двомовні англо-українські контракти, оскільки українська мова є державною мовою в Україні, а англійська, хоча й не законодавчо визначеною, але загальновизнаною мовою міжнародного спілкування. Також прагнемо зауважити, що ми погоджуємось з наведеним поглядом науковців щодо важливості та актуальності законодавчого визнання англійської мови мовою міжнародного спілкування, зокрема в контексті правового регулювання укладення зовнішньоекономічного договору. На нашу думку, необхідно доповнити Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» нормою, яка містила би перелік мов міжнародного спілкування або критерії визначення такої мови.

2.2. Правові вимоги до змісту зовнішньоекономічного договору: теорія та досвід правозастосування

Процедура укладення зовнішньоекономічних договорів має ряд особливостей, які зумовлені предметною і суб'єктною складовою такого договору. Комерційні підприємства сторін контракту розташовані в різних країнах, відповідно їх комерційна діяльність здійснюється в межах різних правових систем. Процедура укладення зовнішньоекономічного контракту часто ускладнюється необхідністю вибору права, на підставі якого будуть регулюватися договірні відносини з іноземним елементом.

Для суб'єктів господарської діяльності, які укладають зовнішньоекономічний договір, вибір права на практиці означає додаткові витрати, продовження та ускладнення процесу укладення контракту. Відповідно до даних дослідження Flash Eurobarometer 320: B2B on the European contract law, представники малого та середнього бізнесу серед проблем, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів, найчастіше зазначають такі:

- ознайомлення з іноземним договірним правом 35%;
- врегулювання суперечок, пов'язаних з зовнішньоекономічними контрактами 32%;
- отримання юридичних консультацій із закордонного договірного права 31%;
- вибір права, застосовного до договору 30% [95].

За результатами проведеного дослідження Європейська комісія зробила висновок про те, що необхідність узгодження права у контрактах становить значну перешкоду для транскордонної торгівлі представників малого та середнього бізнесу. Пов'язані з необхідністю узгодження права трансакційні витрати можуть бути непропорційно великими відносно вартості самого контракту, а крім того, вони збільшуються пропорційно до кількості держав, до яких експортуються товари та послуги [100].

Вибір права, що регулює зовнішньоекономічний договір реалізується учасниками правочину відповідно до принципу автономії волі, теоретичні засади якого передбачені ст. 5, 31, 43 Закону України «Про міжнародне приватне право», та принципом свободи договору, передбаченим Цивільним кодексом України [20].

Доктрина автономії волі сторін полягає в тому, що сторони наділені можливістю обрати право, яким буде регулюватися їхній зовнішньоекономічний контракт. Сторони контракту мають можливість обрання джерел не лише національного, а й міжнародного права для регулювання контрактних відносин [72]. Так, відповідно до положень ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності при складанні тексту зовнішньоекономічного договору мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації, правила міжнародних органів та організацій, якщо це не заборонено прямо та у виключній формі цим та іншими законами України. Подібна норма також була передбачена Положенням про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів). У разі відсутності згоди сторін зовнішньоекономічного договору про вибір права, що підлягає застосуванню до цього договору, право визначається на підставі колізійних норм щодо договірних зобов'язань, передбачених ч. 2, 3 ст. 32 та ст. 44-47 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Допомогти вирішити проблему вибору права зовнішньоекономічного контракту можуть універсальні правові та звичаєві норми, що містяться у двох групах актів.

До першої групи актів слід віднести міжнародні конвенції і дво- та багатосторонні міждержавні договори. У наслідок приєднання та ратифікації окремими державами конвенцій, укладення обов'язкових міждержавних угод, їхні норми інкорпорується до національної правової системи та набувають юридичну силу (нормативний характер).

Наразі конвенції вважаються основним засобом уніфікації національних правових систем у сфері міжнародної торгівлі. Проведенням комплексних робіт у

сфері гармонізації та уніфікації правил міжнародної торгівлі в Організації Об'єднаних Націй займається Комісія з прав міжнародної торгівлі (UNCITRAL). Україною були прийняті та ратифіковані лише дві конвенції UNCITRAL: Конвенція про позовну давність в міжнародній купівлі-продажі товарів 1974 р. (набула чинності для України 1 квітня 1994 р.) та Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р. (набула чинності для України 1 лютого 1991 р.) (далі – «Віденська конвенція» або «Конвенція»). Варто також відзначити роль Міжнародного інституту з уніфікації приватного права, у розроблені міжнародних конвенцій, серед яких Україна ратифікувала три: Конвенцію УНІДРУА про міжнародний факторинг 1988 р., Конвенцію УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг та Конвенцію про договір міжнародного дорожнього перевезення вантажів 1956 року.

До другої групи можна віднести значний доробок ненормативних уніфікованих звичаєвих актів. Положення таких документів не включаються до національних правових порядків (мають ненормативний характер). Їхнє обрання та виконання суб'єктами господарської діяльності в різних резиденціях забезпечується силою авторитету організацій, які їх уніфікують, та прийнятністю і широким застосуванням в діловому обігу.

Джерела другої групи можна додатково поділити на міжнародні та регіональні документи. До першої підкатегорії можна віднести Principles of International Commercial Contracts (UPICC, UNIDROIT, Принципи УНІДРУА), International Commercial Terms (Incoterms, Правила Інкотермс), Uniform Customs and Practice for Documentary Credits (Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів), FIDIC form of contract (Типові форми FIDIC).

Прагнемо також звернути увагу на розвиток ненормативної уніфікації договірної права. Так, зокрема в 2020 році була опублікована нова збірка уніфікації договірної права The Principles of Reinsurance Contract Law (PRICL). Розробка документу була ініційована науковою спільнотою Цюріського університету (Prof. Helmut Heiss, Prof. Anton K. Schnyder), Віденського університету (Prof. Martin Schauer) та Франкфуртського університету (Prof.

Manfred Wandt). До праці над збіркою також був залучений Міжнародний інститут з уніфікації приватного права (UNIDROIT). Документ містить загальноприйняті в практиці страхових і перестрахових міжнародних договорів норми м'якого права («soft law») [99].

До групи регіональних джерел ненормативної уніфікації можна віднести документи, які розроблюються в Європейському Союзі, серед яких зоврема Principles of European Contract Law (PECL, Принципи європейського договірного права), Draft Common Frame of Reference (DCFR, Європейський цивільний кодекс, в процесі розробки), Common European sales law (CESL, в процесі розробки).

В українських правових реаліях основним (серед вищезазначених) джерелом регулювання зовнішньоекономічних договорів все ще залишаються конвенції, які після ратифікації Україною стають частиною національного законодавства і можуть бути застосовані судами до тлумачення та регулювання положень договору навіть у випадку відсутності в контракті прямого посилання на таку конвенцію.

Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (UPICC) містять у собі системне, дуже деталізоване і в повній мірі охоплююче регулювання договірних відносин. Білоус О. С. визначає Принципи УНІДРУА як *sui generis*, сукупність стандартів контрактного права, розроблених на міжнародному рівні для універсального використання усіма іноземними підприємцями у світі [50].

Принципи європейського договірного права (PECL), так само як UPICC мають статус «м'якого права» (soft law). PECL є зводом правил, загальних для договірного права країн Європейського союзу, який має стати першою інтегральною частиною Європейського цивільного кодексу (DCFR), а до моменту його остаточного оформлення PECL застосовуються як право договору (*lex contractus*) [77].

Механізм застосування уніфікованих актів ненормативного характеру до регулювання договірних відносин відрізняється від механізму застосування конвенцій та міжнародних договорів України. Такі збірки як UPICC та PECL є уніфікованими актами ненормативного характеру, які розроблені незалежними

позадержавними приватними організаціями та не мають загальнообов'язкової юридичної сили для жодної держави. Ненормативний характер цих актів вказує на те, що такі акти не можуть самостійно встановлювати правові основи їх використання або визначити сферу їх застосування (як у випадку з конвенціями та міжнародними договорами України) [98, с. 431-441]. Положення UPICC та PECL, включені (інкорпоровані) в договір, застосовуватимуться в межах, встановлених матеріальним правом договору або нормами колізійного права. Варто звернути увагу на те, що підстави застосування положень UPICC або PECL дають можливість віднести їх до «загальних принципів права» та «*lex mercatoria*», що відрізняє їх від конвенцій та міждержавних угод. Зазначена обставина надає положенням обох кодифікацій універсальний характер та додаткові механізми застосування для тлумачення умов зовнішньоекономічного договору в судовому порядку. Однак, національна судова практика не йде в цьому керунку.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що вибір права, яким буде врегульовано зовнішньоекономічний договір, є відповідальним рішенням, оскільки це право буде визначати не лише зміст договору, але й матеріальну і процесуальну складову судового процесу з приводу виконання, оскарження, визнання недійсним, тлумачення зовнішньоекономічного договору. Використання уніфікованих правових та звичаєвих норм може спростити процедуру визначення змісту договору та наблизити процес його виконання до загальновизнаної у певній сфері комерційної практики. Водночас хочемо наголосити на широких можливостях використання положень уніфікованих звичаєвих норм при тлумаченні договорів.

Переходячи безпосередньо до питання змісту зовнішньоекономічного договору, варто зазначити, що українське законодавство тривалий час регулювало вимоги до змісту зовнішньоекономічного контракту в Положенні про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів) (далі – Положення). Спочатку діяло Положення, затверджене Наказом Міністерства зовнішніх економічних зав'язків і торгівлі України від 05.10.1995 р. №75, потім відповідне Положення, затверджене Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України від

06.09.2001 р. №201. Останнє Положення втратило чинність на підставі Наказу Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства № 1275 від 06.07.2020 р. Сферою застосування Положень були охоплені договори купівлі продажу товарів (надання послуг, виконання робіт) та договори про товарообмінні (бартерні) операції між українськими та іноземними суб'єктами підприємницької діяльності.

Обидва Положення визначали подібний перелік умов (структуру) зовнішньоекономічного договору. Умови контракту були поділені на основні та додаткові, які можуть визначатись в договорі за попередньою домовленістю сторін.

До основних умов належали наступні положення: 1) назва, номер договору, дата та місце його укладення; 2) преамбула; 3) предмет договору; 4) кількість та якість товару (обсяги виконання робіт, надання послуг); 5) базисні умови поставки товарів (прийому-здачі виконаних робіт або послуг); 6) ціна та загальна вартість договору (контракту); 7) умови платежів; 8) умови здачі (приймання) товару (робіт, послуг); 9) упаковка та маркування; 10) форс-мажорні обставини; 11) санкції та рекламації; 12) урегулювання спорів у судовому порядку; 13) юридичні адреси, поштові та платіжні реквізити сторін. Положення містило коментарі до кожної умови. Зміст цих коментарів ми не будемо відтворювати в цій праці, натомість вважаємо за доцільне детальніше розглянути зміст та способи визначення деяких основних умов.

Зазначення місця укладення зовнішньоекономічного договору має важливе значення в контексті ст. 6 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», згідно якої сторони зовнішньоекономічного договору, мають бути здатними до укладання договору відповідно до законів України та/або закону місця укладання договору. Крім того, відповідно до ст. 31 Закону «Про міжнародне приватне право» форма правочину також визначається місцем вчинення такого правочину. Отже, вказуючи місце укладення договору, сторони мають переконатися щодо обсягу цивільної дієздатності в такій державі та законодавчих вимог щодо форми зовнішньоекономічного договору [18, 20].

Комерційна практика укладення зовнішньоекономічних договорів містить тенденцію виокремлення складних описів товарів, робіт та послуг, вимог щодо їх кількості та якості з положень щодо предмету договору та викладення їх в додатку до договору [93]. Зазвичай, такий додаток є специфікацією.

Серед основних умов зовнішньоекономічного договору були виокремлені положення про вид транспорту та базисні умови поставки відповідно до правил «Інкотермс». Варто наголосити на тому, що зазначене положення протягом останніх восьми років не узгоджувалось з іншими нормами національного законодавства. Після скасування Указу Президента України від 04.10.1994 р. № 567 з метою приведення законодавства у відповідність до рекомендацій Міжнародної торгової палати Верховна Рада прийняла Закон України від 05.07.2012 р. № 5060-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення умов поставок» [11]. Зазначеним законом були внесені зміни до низки положень національного законодавства, зокрема до ч. 4 ст. 265 Господарського кодексу України, п. 101 ст. 1 попереднього Митного кодексу України, п. 2.19 ст. 2 Закону «Про державну підтримку сільського господарства України», ст. 8 Закону «Про транспортно-експедиторську діяльність». Зміни передбачали розширення свободи суб'єктів господарювання на використання при укладенні зовнішньоекономічних контрактів всіх відомих міжнародних звичаїв, рекомендацій, правил міжнародних органів та організацій. Таким чином, було скасовано обов'язок застосування Правил Інкотермс (а іноді навіть певної редакції цих Правил) в договірних відносинах з іноземними контрагентами. Однак, Положення про форму зовнішньоекономічного договору (контракту) надалі передбачало обов'язок використанні базисів Інкотермс. Після скасування Положення можна стверджувати про однозначну відсутність обов'язку сторін контракту визначати його зміст за допомогою базисів. Однак, аналіз практики укладення зовнішньоекономічних договорів свідчить про активне використання базисів Інкотермс суб'єктами господарювання різних сфер. Високий попит на цей вид звичаєвих норм підтримується, зокрема, завдяки щодесятирічним оновленням публікації правил. Презентація останньої редакції відбулася у вересні 2019 року.

При визначенні умов платежів сторони можуть застосовувати рекомендаційні типові платіжні умови і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів, які передбачені Постановою Кабінету Міністрів України і Національного Банку України від 21 червня 1995 р. № 444 [30]. При встановленні строків платежів сторони мають враховувати положення щодо граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, передбачені п. 21 Постанови Правління Національного Банку України від 02.01.2019 № 5. [35]

Практика Верховного Суду вказує на те, що виконання зобов'язань резидента України перед нерезидентом за зовнішньоекономічним контрактом шляхом зарахування зустрічних грошових вимог за наявності належним чином оформлених документів є одним із законних засобів врегулювання сторонами взаємних зобов'язань. Так, Верховний Суд у Постанові від 31 січня 2020 року у справі № 1340/3649/18 наголосив на тому, що резидент є вільним у виборі форми розрахунків за зовнішньоекономічними операціями з-поміж тих, що не суперечать законам України, а тому перебування таких операцій на валютному контролі саме по собі не спричиняє наслідку у вигляді застосування штрафних санкцій (пені), передбачених ст. 4 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» [42].

При укладенні контрактів на експорт або імпорт товарів необхідно звернути особливу увагу на положення щодо пакування і маркування товару. Враховуючи необхідність митного оформлення товару при договорах поставки, стан такого товару має відповідати нормам країни отримувача вантажу. В Україні такі стандарти передбачені, зокрема Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [22].

Термін «форс-мажор» у перекладі із французької мови («force majeure») означає «непереборна сила». Визначення непереборної сили в Цивільному та Господарському кодексах України збігаються. Під непереборною силою обидва акти розуміють надзвичайні та невідворотні обставини за даних умов

провадження діяльності (ч. 1 ст. 263 ЦК України, ч. 2 ст. 218 ГК України) [3, 5]. Широке визначення форс-мажорних обставин міститься в ст. 14¹ Закону «Про торгово-промислові палати в Україні». Наведена в Законі дефініція містить невичерпний перелік обставин непереборної сили. Варто зазначити, що у зв'язку зі складною соціально-економічною ситуацією, спричиненою пандемією вірусу SARS-CoV-2 (COVID-19), 17 березня 2020 року набув чинності Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». Зазначеним Законом карантин, встановлений Кабінетом Міністрів України, було включено до списку форс-мажорних обставин ст. 14¹ згаданого Закону. Тож суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які в контракті визначають форс-мажорні обставини на підставі вищезгаданої статті, мають юридичний захист від негативних наслідків раптового встановлення загальнодержавного карантину.

Юристи-практики звертають увагу на той факт, що більше ніж 80% трансакцій у світовій торгівлі, зокрема в аграрній сфері, регулюються та підпорядковуються англійському праву [66]. Англійське право поряд із форс-мажорними (договірними) обставинами вирізняє два основні позадоговірні інструменти захисту: неможливість виконати контрактні зобов'язання (зокрема у справі *Taylor vs Caldwell*) та недосяжність мети укладання договору (*frustration*) (у справі *Krell vs Henry*). Водночас варто зазначити, що англійські суди досить вузько трактують форс-мажорні застереження, а факт їх використання виключає посилання на позадоговірні засоби захисту (зокрема у справах *Trs. Of Conneaut Lake Park, Inc. vs Park Restoration, LLC* та *Aquila, Inc vs C.W. Mining*) [69].

За міжнародною практикою, вирішення питання підтвердження форс-мажорних обставин (видання офіційних документів) належить до компетенції різних уповноважених органів країн виникнення таких обставин, зокрема Торгово-промислових палат. У Листі Державної податкової адміністрації України від 10.08.2004 №15183/7/23-5317 органом була надана узагальнена інформація щодо практики підтвердження форс-мажорних обставин в різних країнах [38].

Цей документ може бути додатковим орієнтиром для сторін при підготовці форс-мажорних застережень зовнішньоекономічного договору.

Українська судова практика наголошує на тому, що самої лише наявності сертифіката Торгово-промислової палати про настання форс-мажорних обставин не достатньо для звільнення сторони від відповідальності за невиконання договірних зобов'язань. Верховний Суд України у Постанові від 10 червня 2015 року у справі № 3-216гс15 визначив перелік вимог необхідних для визнання факту настання форс-мажорних обставин [41]. Суд зробив висновок про те, що, відповідно до ст. 617 ЦК України, ст. 218 ГК України особа, яка порушила зобов'язання, повинна довести: 1) наявність обставин непереборної сили; 2) їх надзвичайний характер; 3) неможливість попередити за даних умов завдання шкоди; 4) причинний зв'язок між цими обставинами і понесеними збитками. У цій справі Суд наголосив на ключовому значенні причинного зв'язку між непередбачуваною обставиною та неможливістю виконання зобов'язання. Відсутність такого зв'язку, навіть за наявності сертифіката Торгово-промислової палати, не дозволяє звільнити сторону від відповідальності. Аналогічна позиція висловлена у Постанові Вищого господарського суду України від 02 серпня 2017 року у справі № 909/965/16 [45]. У цій справі Суд зробив висновок про те, що воля сторін, виражена у дефініції форс-мажорних обставин, яка міститься в контракті, є обов'язковою для них. У випадку передбачення в договорі обмеженого переліку обставин непереборної сили, сторони не можуть посилатись на наявність сертифікату Торгово-промислової палати щодо настання інших, не передбачених договором, обставин.

Серед додаткових умов зовнішньоекономічних контрактів Положення визначали умови про страхування, гарантії якості, умови залучення субвиконавців договору, агентів, перевізників, визначення норм навантаження (розвантаження), умови передачі технічної документації на товар, збереження торгових марок, порядок сплати податків, мит, зборів, різного роду захисні застереження, з якого моменту договір (контракт) починає діяти, кількість

підписаних примірників договору, можливість та порядок внесення доповнень та змін до договору та ін.

Варто зазначити, що жоден інший документ, який змінював би Положення, на момент проведення нашого дослідження не був прийнятий. Враховуючи понад двадцятирічну практику застосування Положення при укладенні зовнішньоекономічних контрактів, суб'єкти господарювання, на нашу думку, надалі будуть орієнтуватись не перелік умов та структуру контракту, передбачених Положенням.

Проведений в кваліфікаційній роботі аналіз дозволяє зробити висновок про регулювання вимог до форми та змісту зовнішньоекономічних договорів за допомогою галузевих підзаконних нормативно-правових актів. Цікавим питанням є наслідки недотримання, передбачених такими актами вимог. Відповідно до ч. 5 ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та ч. 3 ст. 382 ГК України, зовнішньоекономічний договір може бути визнано недійсним у судовому порядку, якщо він не відповідає вимогам законів України або міжнародних договорів України [3, 18]. Тлумачення зазначеного положення здійснив Вищий господарський суд України у Постанові від 25 січня 2012 р. у справі № 5024/1050/2011 та Постанові від 25 вересня 2012 р. у справі № 5024/1057/2011 [43, 44]. Суд зробив висновок про те, що невідповідність зовнішньоекономічного договору вимогам Наказу Державного комітету лісового господарства України від 19.02.2007 №42 в контексті ст. 6 Закону № 959-XII не становить підстави для визнання контракту недійсним, оскільки цей документ є підзаконним нормативно-правовим актом. Таким чином, судова практика вказує на неможливість визнання недійсним зовнішньоекономічного договору, положення якого не відповідають вимогам підзаконних нормативно-правових актів.

З метою спрощення порядку укладення зовнішньоекономічних договорів та уніфікації торгівельної практики у певних сферах деякі міжнародні позадержавні організації розробляють типові форми контрактів. Важливу роль у договірній уніфікації відіграє Міжнародна торгова палата (ICC), яка розробила типові

модельні контракти (ICC Model Contracts), які будь-яка компанія може адаптувати до своїх потреб. Зокрема, ICC підготувала Типовий договір купівлі-продажу (№ 738), Типовий комерційний агентський контракт (№ 644), Типовий дистриб'юторський договір (№ 646), Типовий договір франчайзингу (№ 557), Типовий договір на будівництво «під ключ» великих об'єктів, а також Типову угоду про конфіденційність та Типове застереження про конфіденційність, Типове застереження про форс-мажор та Типове застереження про ускладнення, Юридичне керівництво в договорах глобального пошуку, Керівництво із застосування умов про використання електронних повідомлень, тощо [49]. Варто зазначити, що у зв'язку з публікацією нової редакції Правил Інкотермс 2020 року, ICC підготувала також новий Модельний контракт МТП міжнародної купівлі-продажу товарів (публікація №811) [81, 49].

Значний внесок у розвиток транскордонної комерції роблять міжнародні торгові асоціації, які займається розвитком торгівлі конкретної галузі чи виду товару. До таких, зокрема належать Міжнародна асоціація торгівлі зерном і кормами (ГАФТА/GAFTA) та Федерація асоціацій торгівлі оліями, олійними продуктами і жирами (ФОСФА/FOSFA). Гиренко І. В., надаючи оцінку ролі згаданих організацій, зазначає, що: «Типові договори ГАФТА і ФОСФА відображають реальну світову торговельну практику і при її змінах зазнають правок» [55]. Для спрощення погодження чартерних угод у міжнародній морській практиці використовують спеціально розроблені форми чартерів, більшість з яких розробляє Балтійська і Міжнародна морська рада (BIMCO), а також Міжнародна палата судноплавства (ICS) [58].

Проведене нами дослідження правових вимог до змісту зовнішньоекономічного договору дозволяє зробити висновок про лібералізацію процесів здійснення зовнішньоекономічних операцій шляхом усунення технічних та бюрократичних бар'єрів при укладенні зовнішньоекономічних контрактів. Аналіз змін в правовому регулюванні змісту контракту вказує на розширення свободи суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності щодо самостійного визначення змісту та структури контракту, вибір застосовного права та ділових

звичаїв. Особливої уваги заслуговує тенденція вітчизняних суб'єктів щодо здійснення зовнішньоекономічної операцій з використанням договорів, розроблених міжнародними торгівельними організаціями. Зазначена обставина, на нашу думку, сприятиме загальному покращенню рівня договірної діяльності в Україні, шляхом імплементації до правового регулювання контрактів положень та стандартів міжнародного права та звичаїв ділового обороту.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідивши правові вимоги щодо форми та змісту зовнішньоекономічного договору, на підставі викладеного в випускній кваліфікаційній роботі матеріалу можна зробити наступні висновки:

1. Українське законодавство у сфері зовнішньоекономічної діяльності характеризується хаотичністю та невпорядкованістю законодавчої техніки, що проявляється, зокрема, у позначенні правової категорій зовнішньоекономічного договору та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за допомогою різних термінів. Згідно нормативної дефініції, зовнішньоекономічний договір (контракт) – це домовленість двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

2. Визначення змісту досліджуваного терміну можливе лише у зв'язку з комплексним аналізом категорій «зовнішньоекономічна діяльність» та «суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності», значення яких становить правовий контекст поняття «зовнішньоекономічний договір». Аналіз зазначених правових категорій дає підстави виокремити наступні нормативні ознаки зовнішньоекономічного договору: становить різновид господарських договорів; має особливий суб'єктний склад; сторони договору мають різний правовий статус, зокрема національну приналежність; спрямований на забезпечення зовнішньоекономічної діяльності; опосередковує транскордонний рух майна та робочої сили, різні види міжнародної кооперації, надання фінансових та інших видів послуг, тощо; виконання договору відбувається в кількох країнах. У світлі положень міжнародної практики та національної правової доктрини визначення такої ознаки як необхідність перетину кордону майном або робочою силою є недоцільною.

3. Законодавчі трансформації у сфері регулювання зовнішньоекономічних договорів свідчать про еволюцію підходів до розуміння форми зовнішньоекономічного договору, розширення переліку суб'єктів

зовнішньоекономічної діяльності, шляхом визнання державних замовників у сфері оборони суб'єктами здійснення міжнародних передач товарів, та розширення права на укладення зовнішньоекономічних контрактів, його розбудову в аспекті здійснення валютних операцій та розрахунків в іноземній валюті.

4. Проведене нами на базі Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та низки інших законів дослідження змін трьох базових категорій дозволило виділити три етапи еволюції правового регулювання зовнішньоекономічних контрактів. Перший етап ознаменувався створенням законодавчої бази для оформлення зовнішньоекономічних операцій та контрольних механізмів для максимізації їх економічних ефектів для держави, зокрема в Законах України «Про Антимонопольний комітет України» та «Про міжнародне приватне право». З цією метою були впроваджені, а пізніше скасовані вимоги щодо реєстрації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, та договорів, які її опосередковують, дозвільні процедури отримання ліцензій та квот та розподіл валютної виручки. На другому етапі сформувалися два основні вектори зовнішньоекономічної політики незалежної України: вступ до Світової Організації Торгівлі та інтеграція до Європейського Союзу. Основні зміни стосувалися процедур ліцензування та квотування зовнішньоекономічної діяльності, визначення спеціальних режимів для товарів, що імпортуються з держав - членів СОТ, та гармонізації вітчизняного законодавства зі стандартами експортних та імпортних операцій СОТ у сфері нетарифного регулювання (фіто-санітарні заходи). Третій етап розпочався після підписання Україною в 2014 р. Угоди про Асоціацію. Характерним для цього етапу стало розширення кола суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, еволюція розуміння форм і способів укладення зовнішньоекономічних договорів, знесенням технічних та бюрократичних бар'єрів щодо укладення та виконання зовнішньоекономічних контрактів у валютній, митній, обліковій сферах. Ключове значення на цьому етапі мали Закони № 1724-VIII від 03.11.2016, № 1792-VIII від 20.12.2016, № 2473-VIII від 21.06.2018, № 2672-VIII від 17.01.2019.

5. Зовнішньоекономічний договір в Україні укладається в простій письмовій формі. Зміст контракту може бути зафіксований в одному або кількох документах, у тому числі електронних (електронна форма договору). Перелік способів укладення зовнішньоекономічних договорів, на відмінну від форм, не є вичерпний. Способи укладення всіх зовнішньоекономічних договорів мають відповідати положенням Цивільного кодексу України та інших актів законодавства, натомість контракт на експорт послуг (окрім транспортних) додатково може бути укладений шляхом прийняття публічної пропозиції про угоду (оферти) або шляхом обміну електронними повідомленнями, або шляхом виставлення рахунка (інвойсу).

6. Відповідно до ч. 4 ст. 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ч. 4 ст. 30 Закону України «Про електронну комерцію», ст. 254 Митного кодексу України, зовнішньоекономічний договір має бути укладений українською мовою, англійською або іншою іноземною мовою міжнародного спілкування. Практика укладення зовнішньоекономічних контрактів вказує на укладення двомовних договорів із зазначенням мови, яка матиме вирішальне значення при тлумаченні положень договору.

7. Універсальні правові та звичаєві норми, які регулюють різні види зовнішньоекономічних договорів, містяться у двох групах актів. До першої групи актів слід віднести міжнародні конвенції і дво- та багатосторонні міждержавні договори, зокрема Конвенцію ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р., Конвенція про позовну давність в міжнародній купівлі-продажі товарів 1974 р., Конвенцію УНІДРУА про міжнародний факторинг 1988 р., Конвенцію УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг та Конвенцію про договір міжнародного дорожнього перевезення вантажів 1956 року.

До другої групи належать ненормативні уніфіковані звичаєві акти, серед яких можна виділити міжнародні (зокрема Принципи УНІДРУА, Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів, Типові форми FIDIC) та регіональні

(зокрема Принципи європейського договірної права та Європейський цивільний кодекс).

8. При визначенні змісту зовнішньоекономічного договору належить звернути особливу увагу на формулювання положень щодо місця укладення контракту, визначення предмету (опис товарів, робіт та послуг, вимог щодо їх кількості та якості), виду транспорту та базисних умов поставки. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності можуть використовувати рекомендаційні типові платіжні умови і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів та зобов'язані враховувати положення щодо граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів. Особлива увага має бути приділена положенню щодо форс-мажорних обставин.

За підсумками дослідження розроблено такі **пропозиції** щодо вдосконалення законодавства України з питань форми та змісту зовнішньоекономічного договору:

- здійснити комплексну внутрішню уніфікацію понять «суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності» та «іноземні суб'єкти господарської діяльності» в рамках Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та частини 1 статті 377 Господарського кодексу України;
- абзац 20 статті 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» викласти в такій редакції: «Іноземні суб'єкти господарської діяльності - суб'єкти господарської діяльності, що мають місцезнаходження комерційного підприємства або постійне місце проживання за межами України».
- виключити частину 6 статті 22 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», як таку, що суперечить статті 387 ГК України.
- доповнити Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» нормою, яка містила би перелік мов міжнародного спілкування або критерії визначення такої мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 06.11.2020).
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
4. Митний кодекс України : Закон України від 13.03 2012. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
6. Основи законодавства про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
7. Податковий кодекс України : Закон України від 2.12.2010. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 06.11.2020).
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
9. Про валюту та валютні цінності : Закон України від 21.06.2018. № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг : Закон України від 03.11.2016. №

1724-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1724-19#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення умов поставок : Закон України від 05.07.2012. № 5060-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5060-17#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення закупівель продукції, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом : Закон України від 17.01.2019. № 2672-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2672-19#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів : Закон України від 19.06.2020. № 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

14. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання : Закон України від 20.02.2003. № 549-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

15. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

16. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

17. Про засади державної мовної політики : Закон України від 03.07.2012. № 5029-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

18. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

19. Про культуру : Закон України від 14.12.2010. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

20. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 06.11.2020).
21. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020. № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
22. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997. № 549-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
23. Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності : Закон України від 23.12.1998. № 351-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/351-14#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
24. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996. № 93/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
25. Про проект Закону Української РСР про зовнішньоекономічну діяльність : постанова Верховної Ради Української РСР від 27.02.1991. № 792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-12#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
26. Про реалізацію Закону «Про економічну самостійність Української РСР» : постанова Верховної Ради Української РСР від 03.08.1990. № 143-XII. URL: <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/721.html> (дата звернення: 06.11.2020).
27. Про облік окремих видів зовнішньоекономічних договорів (контрактів) в Україні : указ Президента України від 07.11.1994. № 659/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/659/94#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
28. Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора : постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.1997. № 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112-97-п#Text> (дата звернення: 06.11.2020).
29. Про перелік документів, необхідних для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України : постанова Кабінету Міністрів

України від 01.02.2006. № 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/80-2006-п/ed20060201#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

30. Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті : постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 21.06.1995. № 444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-95-п/ed20040728#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

31. Лист Національного банку України від 07.07.2015. № 22-01012/46746. URL: <https://law.dt-kt.com/lyst-natsionalnogo-banku-ukrayiny-pro-12/> (дата звернення: 06.11.2020).

32. Про затвердження Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів : постанова Правління Національного банку України від 02.01.2019. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007500-19#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

33. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення контролю за експортними, імпортними операціями : постанова Правління Національного банку України від 24.03.1999. № 136. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0338-99#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

34. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку : наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999. № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

35. Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті : постанова Правління Національного банку України від 02.01.2019. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

36. Про затвердження Порядку ведення обліку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в митних органах : наказ Державного митного

комітету України від 31.05.1996. № 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0292-96#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

37. Про затвердження Порядку надання погодження для видачі ліцензій на здійснення експортних операцій з нафтою сировою українського походження та газу природного у газоподібному стані українського походження за зовнішньоекономічними контрактами (договорами) : наказ Міністерства палива та енергетики України від 23.04.2009. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0439-09#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

38. Про форс-мажорні обставини : лист Державної податкової адміністрації України від 10.08.2004. № 15183/7/23-5317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1518225-04#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

39. Щодо особливостей застосування первинних документів : лист Міністерства фінансів України від 16.02.17. № 31-11410-06-5/4339. URL: <http://vobu.ua/ukr/documents/item/lyst-minfinu-vid-160217-r-31-11410-06-5-4339> (дата звернення: 06.11.2020).

40. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» : Рішення від 28.02.2018. № 2-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#Text> (дата звернення: 06.11.2020).

41. Постанова Верховного Суду України у справі № 3-216гс15 від 10.06.2015. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/45197718> (дата звернення: 06.11.2020).

42. Постанова Верховного Суду у справі № 1340/3649/18 від 31.01.2020. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/87478127> (дата звернення: 06.11.2020).

43. Постанова Вищого господарського суду України у справі № 5024/1050/2011 від 25.01.2012. URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3569080.html (дата звернення: 06.11.2020).

44. Постанова Вищого господарського суду України у справі № 5024/1057/2011 від 25.09.2012. URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3838440.html (дата звернення: 06.11.2020).

45. Постанова Вищого господарського суду України у справі № 909/965/16 від 02.08.2017. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/68134834?_ga=2.255982927.559116125.1605663852-1715562661.1601542308 (дата звернення: 06.11.2020).

46. Алієва-Барановська В. Осучаснення Закону України Про зовнішньоекономічну діяльність. *Юридична Україна*. 2012. № 9. С. 62-66.

47. Артикуца Н.В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. 7 с. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2457/artykiytsa_osnovy_v_chennya.pdf?sequence=1 (дата звернення: 06.11.2020).

48. Артикуца Н.В. Термінологія законодавства і проблеми законодавчих дефініцій. *Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез Міжнар. наук. конф. «Шості осінні юридичні читання»*, (м. Хмельницький, 26-27 жовт. 2007 р.) у 3-х ч. Хмельницький: Вид-во Хмельн. ун-ту упр. та права, 2007. Ч. 1. С. 6-13. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/326> (дата звернення: 06.11.2020).

49. Белов, В. А. Типовые (модельные) контракты МТП. *Международное торговое право и право ВТО в 2 т. учебник для бакалавриата и магистратуры*. М.: Юрайт, 2015. С. 323-338. URL: https://stud.com.ua/76053/pravo/tipovi_modelni_kontrakti#83 (дата звернення: 06.11.2020).

50. Білоус О. С. Значення принципів УНІДРУА для розвитку концепції LEX MERCATORIA. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. №112(2). С. 64-70.

51. Боднар Т. В., Дзера О. В., Кузнєцова Н. С. та ін. Договірне право України. Загальна частина навч. посібник за ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2008. 896 с.

52. Бусол О. Перспективи законодавчого закріплення англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні. Центр дослідження соціальних комунікацій НБУВ. URL: <https://is.gd/3VnEt3> (дата звернення: 06.11.2020).
53. Вінник О. М. Господарське право курс лекцій. К.: Атіка, 2004. 624 с.
54. Волинець Т. В. Правове регулювання вчинення електронних правочинів. *Європейські перспективи*. Цивільне, підприємницьке, господарське та трудове право. 2016. № 1. С. 152-156.
55. Гиренко І. В. Недержавне регулювання зовнішньоекономічних договорів про формами міжнародних асоціацій. *International scientific journal «Internauka» Series: «Juridical Sciences»*. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15420364133335.pdf> (дата звернення: 06.11.2020).
56. Гречин Є. Є. Теоретичні основи дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 91-95.
57. Декусар Г.Г. Проблема запозичення іноземних слів у нормативно-правовій лексиці. Мова і право. Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. 06 листопада 2019 року. Дніпро: ДДУВС, 2019. С. 20-23. URL: https://www.researchgate.net/profile/Irina_Serebranska/publication/340983127_Sucasni_movni_tendencii_v_galuzi_osviti/links/5eb00a0b299bf18b9594a703/Sucasni-movni-tendencii-v-galuzi-osviti.pdf#page=20 (дата звернення: 06.11.2020).
58. Денисова Г., Кісільова К. Зовнішня торгівля, уніфіковані звичаї та застосування стандартних угод у шиппінгу. *Юридична газета*. №47 (701) URL: <https://tinyurl.com/y547pqps> (дата звернення: 06.11.2020).
59. Дідківський М. І. Еволюція зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства навч. посібник. К.: Знання, 2006. 462 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-68.html> (дата звернення: 06.11.2020).
60. Довбиш В. А., Світлак І.І.. Зовнішньоекономічний договір (контракт) купівлі-продажу: правове регулювання монографія, Вінниця: ВНТУ, 2013. 248 с.

61. Дроздова Г. М. Етапи розвитку зовнішньоекономічної діяльності і управління нею в Україні. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства навч. посібник. К.: ЦУЛ, 2002. 171 с.
62. Єременко К. Співвідношення понять «форма правочину» та «способи волевиявлення» у цивільному праві України. *Юридичний вісник*, 2013. №3. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2013/20.pdf (дата звернення: 06.11.2020).
63. Журавель А. В. Особливості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Проблеми цивільного та господарського права*, 2014. №3. С. 85-89.
64. Иоффе О. С. Советское гражданское право курс лекций. Общая часть. Право собственности. Общее учение об обязательствах. Ленинград: изд-во Ленингр. ун-та, 1958. 347 с.
65. Карпова В. Форс-мажорні обставини: як їх визначити. *Бухгалтер & Закон*. 2020. №15-16. URL: https://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ012307 (дата звернення: 06.11.2020).
66. Касинюк І. Агробізнес «по-англійськи». *Юридична газета: Аграрне та земельне право*. 2016. С. 26-27 URL: <https://tinyurl.com/y348vw46> (дата звернення: 06.11.2020).
67. Ключник А. В., Баришник Л. С., Негрецька І. А. Теоретичний аналіз зовнішньо-торговельного контракту. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 8. С. 20-24.
68. Костенко О. Мовою міжнародного спілкування в Україні має бути англійська. 2012. №134. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/movoyu-mizhnarodnogo-spilkuвання-v-ukrayini-maie-buti-angliyska> (дата звернення: 06.11.2020).
69. Курило Ю. Теорія форс-мажорів: як довести обставини непереборної сили у різних країнах. 29.01.2019. URL: <https://mind.ua/openmind/20193086-teoriya-fors-mazhoriv-yak-dovesti-obstavini-neperebornoyi-sili-u-riznih-krayinah> (дата звернення: 06.11.2020).

70. Кучаковська Н. Особливості суб'єктного складу зовнішньоекономічних правовідносин. *Юридична Україна*. 2017. № 2-3. С. 49-57.
71. Ларін М. Укладання зовнішньоекономічного контракту: все починається з простих деталей. *Юридичний вісник України*. К. 2019. № 44 (957). URL: https://yurincom.com/legal_practice/analytychna_yurysprudentsiia/ukladannia-zovnishnoekonomichnoho-kontraktu-vse-pochynaietsia-z-prostykh-detalej/ (дата звернення: 06.11.2020).
72. Логуш Л. В., Іщенко Д. Ю. Право, що застосовується до міжнародних комерційних контрактів у державах, які є членами Європейського Союзу. *Наукові записки НаУКАМА*. 2015. Т. 168: Юридичні науки. С. 89-93.
73. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 576 с. URL: <https://yurincom.com/files/content/Contrakty.pdf> (дата звернення: 06.11.2020).
74. Мілаш В. С. Господарське право курс лекцій: У 2 ч. Ч. 1. Х.: Право, 2008. 496 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r187.pdf> (дата звернення: 06.11.2020).
75. Мілаш В. С. Договірна правосуб'єктність сторін зовнішньоекономічного договору. *Право України*. 2004. № 6. С. 39 – 42. URL: https://www.pravo.vuzlib.su/book_z1668_page_15.html (дата звернення: 06.11.2020).
76. Мілаш В. С. Законодавчі дефініції термінів «зовнішньоекономічна діяльність» і «зовнішньоекономічний договір»: подальший розвиток чи поглиблення дефекту. *Право України*. 2019. № 8. С.195-209.
77. Омельченко А. В. Застосування принципів Європейського договірного права в комерційній практиці в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 37-41.
78. Петруня Ю. Є. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства навч. посібник. Дніпропетровськ: Університет митної справи та фінансів, 2015. 331 с.
79. Площик. М. В. Історичний аспект розвитку державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Агросвіт*. 2011. № 13-14. С. 47-50. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2011/13.pdf (дата звернення: 06.11.2020).

80. Поєдинок В. В. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 288 с.
81. Публікації Міжнародної торгової палати. URL: <https://www.zed.ua/publications/icc-publications> (дата звернення: 06.11.2020).
82. Рубцова-Каменська Г. А. Особливості законодавчого регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Альманах права*. 2019. № 10. С. 337-340.
83. Сальнікова Г. І. Специфічні риси зовнішньоекономічного договору за законодавством України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Економічна теорія та право. Х.: Право, 2013. № 1 (12). 264 с.
84. Сахарук Д. Поняття та види форми правочину. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 12. С. 43-47.
85. Сиволап С. Завершується підготовка типового контракту ІСС міжнародної купівлі-продажу товарів. 26.05.2020. URL: <http://iccua.org/zavershuyetsya-pidgotovka-tipovogo-kontraktu-iss-mizhnarodnoyi-kupivli-prodazhu-tovariv/> (дата звернення: 06.11.2020).
86. Стригунова Д. П. Правовое регулирование международных коммерческих договоров: монография. В 2 т. Т. 1. *Юстицинформ*. 2017. 560 с.
87. Тищенко Ю. В. Зовнішньоекономічний договір і контракт: термінологічні аспекти. *Зовнішня торгівля: Економіка, фінанси, право*. 2020. № 1(108). С. 43-54.
88. Тюріна Н. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2013. 408 с. С. 28-29. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_939_65221132.pdf (дата звернення: 06.11.2020).
89. Філіпенко А. С. Визначення поняття й умов зовнішньоекономічного контракту. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 вересня 2018 року. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2018. С. 251-254. URL: <http://repo.dli.donetsk.ua/jspui/bitstream/123456789/619/1/%D0%97%D0%B1%D1%9>

6%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_2
7.09.2018.PDF#page=251 (дата звернення: 06.11.2020).

90. Філіпенко Т. В. Сучасні вимоги до форми зовнішньоекономічного контракту. *Актуальні проблеми зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів*: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції науковців і студентів (м. Маріуполь, 25 жовтня 2018 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2018. С. 118-123.

91. Чайковська В. В. Проблеми модернізації національного зовнішньоекономічного законодавства відповідно до вимог Європейського Союзу. *Правова держава*, 2017. № 25. С. 116-122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2017_25_19 (дата звернення: 06.11.2020).

92. Чучковська А. В. Правове регулювання електронної комерції в Україні навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 224 с.

93. Швиденко Д. Укладаєте ЗЕД-договір: що слід врахувати? 09.11.2018. URL: <https://news.dtki.ua/state/zed/51519> (дата звернення: 06.11.2020).

94. Які вимоги щодо маркування сільськогосподарської продукції та продуктів харчування при їх ввезенні на митну територію України суб'єктами господарювання? URL: <http://if.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-251907.html> (дата звернення: 06.11.2020).

95. An optional Common European Sales Law: Frequently asked questions. MEMO/11/680. Brussels. 11 October 2011. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_11_680 (дата звернення: 06.11.2020).

96. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0065&from=PL> (дата звернення: 06.11.2020).

97. Maria Anna Zachariasiewicz. Konwencja wiedeńska o międzynarodowej sprzedaży towarów a inne akty ujednoliconego prawa umów ze szczególnym

uwzględnieniem odpowiedzialności kontraktowej dłużnika. Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego. T. 2. Katowice. 2007. S. 29-53.

98. Międzynarodowe prawo handlowe. Rozdział 6. Treść i interpretacja kontraktu 6.1. Zasada swobody umów i jej ograniczenia / pod red. Wojciecha Popiołka.. C. H. Beck. Warszawa. 2013. S. 431-441.

99. Principles of Reinsurance Contract Law (PRICL). URL: <http://iversr.uni-frankfurt.de/forschung/pricl> (дата звернення: 06.11.2020).

100. Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on a Common European Sales Law /* COM/2011/0635 final - 2011/0284 (COD) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52011PC0635> (дата звернення: 06.11.2020).

101. Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on OTC derivatives, central counterparties and trade repositories Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012R0648&from=PL> (дата звернення: 06.11.2020).

102. Regulation (EU) No 600/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Regulation (EU) No 648/2012 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0600> (дата звернення: 06.11.2020).